

Damijan Guštin

**ORGANIZACIJA ZKJ
V JLA O POGLAVITNIH
VPRAŠANJIH
DRŽAVNEGA IN
IDEJNOPOLITIČNEGA
SISTEMA
V ČASU RAZPADANJA
JUGOSLAVIJE (1986–1990):
STALIŠČA IN OPREDELITVE**

Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) je bila v osemdesetih letih 20. stoletja po lastni definiciji avantgardna politična organizacija, ki s kakovostjo in zgledom usmerja razvoj socialistične države. Dejansko je še v marsičem bila stranka oblasti, njeni vodstveni organi pa so usmerjali in po svojih članih vodili državne organe. V političnem sistemu SFR Jugoslavije je ZKJ bila ena od petih družbenopolitičnih organizacij, vendar po vplivu in respektu daleč najpomembnejša. Organizacijsko se je delila v devet v sebi skoraj zaključenih

delov, od katerih je bilo osem zvez republik in pokrajin in Organizacija ZKJ v Jugoslovanski ljudski armadi. Politična stranka, ki je delovala v jugoslovanskih oboroženih silah, je imela od leta 1974 status v sebi zaključene politične organizacije v sestavu ZKJ. V tem statusnem pogledu je bila dejansko (skoraj) enaka organizacijam, ki so delovale na območju vsake od republik ali obeh pokrajin.⁷⁰³ Tudi Organizacija ZKJ v JLA (OZKJ v JLA) je bila jasno zamejena, saj je delovala in imela članstvo izključno v vojaškem okolju, ki je bilo statusno ločeno od civilnega, a je delovala v vsej državi. Kljub specifični sestavi članstva in okolju, v katerem je delovala, je politična organizacija delovala po skoraj enakih organizacijskih in političnih načelih. Imela pa je specifično članstvo, saj je bil dovršen del članov včlanjen le za določen krajši čas – za čas služenja vojaškega roka, kar je bil gotovo največji migracijski del strankinega članstva. Nezanemarljivo število vojakov, ki so služili vojaški rok, je namreč v času služenja pridobilo članstvo (»bilo sprejeto«) v Organizacijo ZKJ v JLA – bodisi so bili člani katere od republiških organizacij ZKJ že pred služenjem vojaškega roka in so svoje članstvo morali prenesti v osnovne organizacije ZKJ v okviru vojaške organizacije bodisi so bili (večkrat kampanjsko) sprejeti v vrste politične organizacije med služenjem vojaškega roka, običajno v drugi polovici ali ob koncu služenja. Ta dolga leta samoumevni proces se je v kriznem poldesetletju, ki je predmet te razprave, že spremenil; iz nekaterih republik je prihajalo v JLA proporcionalno in številčno majhno in vedno manjše število članov ZKJ (npr. iz Slovenije), vojaki iz nekaterih republik so se sprejemu v ZKJ tudi bolj pogumno izogibali, oficirji, zadolženi za politično delo ZKJ, in sekretarji osnovnih organizacij ZKJ, s tem zadolženi za sprejem vojakov na služenju vojaškega roka, pa so tudi izkazovali manj vztrajnosti in samozavesti pri svojem pridobivanju vojakov za vstop v stranko. Tako se je v tem času članstvo OZKJ v JLA vedno bolj omejevalo na zaposlene v JLA, ustanovah in zavodih v sestavi Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo in v samem sekretariatu, med katerimi pa je bil vsaj med oficirji in podoficirji delež članov tako visok, da je bilo članstvo samoumevno skupaj z zaposlitvijo. Tudi zato se je njihovo politično opredeljevanje trdno homogeniziralo.

V ključnem obdobju razpadanja Jugoslavije v drugi polovici osemdesetih letih 20. stoletja – pa tudi že prej – so se politične opredelitve in stališča v edini dovoljeni politični stranki (statusno »družbenopolitični organizaciji«, eni od petih) v SFR Jugoslaviji izražale predvsem teritorializirano, kot stališča in tudi politični boji med posameznimi republiškimi in pokrajinskimi organizacijami ZKJ, npr. izrazito med ZK Slovenije in ZK Srbije, ZK Hrvaške in ZK BiH.

703 Hadžić, *Jugoslovenska Narodna Agonija*, str. 38–47; Guštin, *Politična stranka v vojaški strukturi*, str. 170–190. ZKJ je organizacijsko izdvojeno iz republiških in pokrajinskih ZK zajemala tudi OO ZKJ v organih in organizacijah federacije (leta 1985 15.036 članov), ki pa niso delovali kot v sebi zaključena organizacija. Prim. *Obravnava predloga izhodišč za pripravo 13. kongresa ZKJ*, str. 70.

VLOGA ZKJ V (JUGOSLOVANSKI) DRUŽBI V OSEMDESETIH LETIH 20. STOLETJA

ZKJ, edina prava politična stranka med petimi družbenopolitičnimi organizacijami, ki so sestavljale politični sistem socialističnega samoupravljanja v SFR Jugoslaviji, je bila kljub načelni ločenosti strankinih vodilnih funkcij od državnih in t. i. avantgardni vlogi še vedno tesno prepletena s hkratnimi nosilci državnih in družbenih vodilnih funkcij. Politični sistem SFR Jugoslavije je po ustalitvi po veliki reformi političnega sistema v letih 1971–1974 v osemdesetih letih (že) izkazoval izrazito formalizacijo in birokratizacijo. Ko je bila stranka v osemdesetih letih 20. stoletja postavljena v zaradi krize bistveno zahtevnejše politično in družbeno okolje, je hkrati tudi sama postala del tega problema, saj je, ne vedoč, kako rešiti hudo gospodarsko in nato politično krizo, delovala vedno bolj disonantno. Ker so bili vsi njeni deli na oblasti vsak na svojem območju, v republikah in pokrajinah, se je tudi njihova konkretna politična dejavnost vedno bolj razlikovala glede na sestavne dele federacije in vedno bolj tudi glede na interese njihovih okolij in so centralni organi ZKJ postali kraj predstavljanja svojih stališč in vedno manj kraj usklajevanj. Tako imenovano *federalizacijo ZKJ* so nekatere njene strukture poudarjale kot problematično že kmalu po izbruhu krize, z rastočo različnostjo zastopanih političnih stališč in rešitev pa je dejansko vzpostavljala, gledano z ravni države, svojevrsten, vedno bolj politično pluralen, a enostrankarski sistem, ki pa se zaradi ustavnih in zakonskih okvirov zapovedane monolitnosti sploh ni mogel izraziti drugače kot oster politični diskurz v zveznih organih stranke, sprva v organih, nato pa tudi za javnost. Seveda pa tega pluralizma političnih stališč in ravnanj člani vodstvenih garnitur (večinoma) niso razumeli kot vrednoto, pač pa kot nekaj, kar uničuje še vedno veljavno *načelo demokratičnega centralizma*, še bolj pa kot tisto, kar znižuje možnost doseganja enotne idejnopolitične ocene in stališča ter politične odločitve v praksi, ki je bila zaradi poglobljanja družbene, gospodarske in politične krize vedno bolj zahtevna, tako da je njena akcijska zmožnost vedno bolj padala.⁷⁰⁴ Tako se je znotraj ZKJ s precejšnjo zamudo izoblikovalo stališče, da se mora skupaj z gospodarskim in političnim sistemom reformirati tudi sama. Vprašanje o vsebini in načinu reformiranja pa je znotraj stranke povzročilo dodatna razhajanja in končno v začetku leta 1990 tudi njen razpad.

⁷⁰⁴ Radikalno omejitev pristojnosti republiških in pokrajinskih ZK je obravnaval že 11. kongres ZKJ leta 1982, a jih je zavrnil. – Repe, *Jutri je nov dan*, str. 30; Lusa, *Razkroj oblasti*, str. 112–113.

KRIZNO OBDOBJE JUGOSLOVANSKE DRŽAVE

V letih 1980–1981 sta v državi izbruhnili iz nakopičenih notranjih problemov in nasprotij izvirajoči gospodarska in politična kriza. Politična kriza je sprva zajela predvsem vprašanje državne ureditve, pri čemer je bilo najprej poglobitno sporno vprašanje federalnosti in manj »politični sistem socialističnega samoupravljanja«. Kriza je sovpadla s smrtjo zadnjih dveh velikanov socialistične revolucije, Edvarda Kardelja (1979) in Josipa Broza Tita (1980), širše z zatonom vojne generacije političnega in državnega vodstva in akutno politično krizo v avtonomni pokrajini Kosovo leta 1981, ki pa so jo reševali predvsem kot varnostni problem, čeprav so se vlaganja in dotacije na Kosovo še povečali.⁷⁰⁵

Državno in politično vodstvo je najprej začelo razvijati sistemsko rešitev gospodarskih problemov (Dolgoročni program gospodarske stabilizacije, 1983) in šele nato, ob notranjih nesoglasjih, tudi političnega (Kritična analiza delovanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, 1985). Ne eden ne drugi nista zapustila dotedanje glavne linije ohranjanja političnega in gospodarskega sistema, vpeljanega leta 1974.⁷⁰⁶ Po 13. kongresu ZKJ so njena vodstva sklenila, da je treba reformirati tudi samo stranko, in lansirala geslo o »treh reformah«.

Kot prevladujoče se je uveljavilo mnenje, da je potrebno spremeniti ustavno zastavljena razmerja med pristojnostmi federacije in republik tako, da bo z večjimi pristojnostmi federalni center bolj učinkovit, dejansko pa se je znova odpiral spopad za distribucijo politične moči. V političnem smislu se je to kazalo tudi kot stalna kritika nacionalizmov, katerih naravni okvir naj bi bile republiške birokracije. Po večletnih prizadevanjih je bil leta 1988 izdelan predlog ustavnih amandmajev, ki so povečini prenašali dodatne pristojnosti in pooblastila na federacijo. Vendar pa so sestavni deli države – republike – svoje institucionalne možnosti za izražanje soglasja k ustavnim spremembam uporabili za to, da so večinsko narekovane centralizirajoče spremembe v dobršni meri blokirali.⁷⁰⁷ Do odprave konfederalno-federalne ureditve in temeljite centralizacije države tako ni prišlo kljub sprejetim ustavnim amandmajem. V gospodarski reformi se je poglobitno reformno vprašanje odpiralo v zvezi z izhodom iz krize in uvedbo več elementov tržnega gospodarstva. Globina gospodarske krize z rastočo inflacijo in s siromašenjem prebivalstva vred je tem ukrepom narekovala prioriteto pred velikimi strukturnimi reformami. Izhod iz krize so po večini razumeli kot večja pooblastila osrednji državnih oblasti, ki so jih zahtevali tudi zunanji upniki; ti so že leta 1983 uveljavili do Jugoslavije polno notranjo solidarnost pri vračanju dolgov. Različna republiška vodstva so zastopala različne kombinacije rešitev gospodarskih težav in politično-državnih problemov. Njihova stališča so se med razvojem krize tudi

705 Jović, *Jugoslavija*, str. 265–301.

706 Prav tam, str. 310–327.

707 Gabrič, *Pobude za spreminjanje ustavnega sistema*, str. 1174–1177.

spreminjala in razvijala. V sklepnem kriznem obdobju je nasproti ponovni uveljavitvi (moderniziranega) centralnoplanskega komunizma prevladala uvedba tržnega gospodarstva z liberaliziranim političnim sistemom, nestranskim pluralizmom, ki pa mora ostati socialističen.

Politični prostor v Jugoslaviji je v veliki meri odprlo prav javno razpravljanje in medsebojno nasprotovanje posameznih delov vladajoče ZKJ, ki so ne le skozi politična telesa, temveč vedno bolj skozi medije predstavljali in zastopali svoja različna politična izhodišča. Nekomunistična opozicija se je kot politična sila šele porajala in v javnost ni imela dostopa. Najbolj se je slabitev političnega vpliva ZKJ kazala v rastočem nacionalizmu, ki pa je bil hkrati v njenem političnem obzorju dosledno anatemiziran.

OSNOVNI PARAMETRI ORGANIZACIJE ZKJ V JLA

Organizacija ZKJ v JLA je sredi osemdesetih let 20. stoletja – kot že štiri desetletja prej – vključevala člane ZKJ v vojaških strukturah, to je v vojski zaposlene oficirje in podoficirje, šolajoče se na vojaških šolah, vojaške uslužbenke, civilne osebe, zaposlene v JLA in drugih vojaških strukturah, in končno vojake na služenju vojaškega roka. Organizacija je bila v sebi zaključena, delovala je po svojem statutarnem sklepu (namesto statuta). Svoj položaj je v zadnji različici iz leta 1986 opredeljevala takole:

»Organizacija Saveza komunista Jugoslavije u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, kao integralni deo SKJ, je vodeća idejnopolitička snaga u JNA, koja idejnopolitički deluje u svim sredinama i kolektivima vojne organizacije. Njen osnovni zadatak je, da izgrađuje i jača JNA kao zajedničku oružanu silu radničke klase, svih naroda i narodnosti SFRJ. Organizacija SKJ u JNA razvija idejnopolitičko jedinstvo pogleda i akcija svih pripadnika JNA.«⁷⁰⁸

Vodil jo je komite Organizacije ZKJ v JLA, ki je znotraj sebe izvolil še predsedstvo organizacije – in člane CK ZKJ iz organizacije. Predsedstvo je znotraj sebe izvolilo predsednika in sekretarja organizacije. Po položaju pa so bili člani predsedstva tudi vodilni oficirji politične uprave v ZSLO, rodovih in armadnih območjih.⁷⁰⁹ V

708 *Narodna armija*, 41, št. 2433, 27. 2. 1986, priloga Nacrt izmena i dopuna Statutarne odluke Organizacije SKJ u JNA. Nekoliko drugačno opredelitev nalog OZKJ v JLA postavlja resolucija *Naloga ZK pri razvijanju socialističnih samoupravnih družbeno-gospodarskih odnosov in političnega sistema socialistične samoupravne demokracije*: »Organizacija ZKJ v JLA je odgovorna za oblikovanje in izvajanje politike ZKJ pri graditvi armade kot enotne oborožene sile vseh narodov in narodnosti Jugoslavije, za ohranitev in nadaljnjo krepitev idejnopolitične enotnosti in moralne moči armade na Titovi poti, za razvijanje zavestne vojaške discipline in medčloveških odnosov, značilnih za armado socialistične samoupravne družbe.« – *Osnutki resolucij 13. kongresa ZKJ*, str. 42 (podčrtal D. G.).

709 *Narodna armija*, 41, št. 2442, 1. 5. 1986, str. 7, Novi organi Organizacije SKJ u JNA.

obravnavanem obdobju je OZKJ v JLA vodil najprej generalpolkovnik Georgije Jovičić, na 9. konferenci OZKJ v JLA leta 1988 pa so po Jovičićevi upokojitvi za predsednika izvolili admirala Petra Šimića. Predsednik je bil po funkciji tudi član predsedstva CK ZKJ. Komiteji na naslednjih nižjih stopnjah organiziranosti so sledili organiziranosti vojaških struktur; bili so na ravni armad, rodov, korpusov, po reorganizaciji JLA leta 1988 pa na ravni vojaških območij in korpusov. Naslednja stopnja so bile organizacije v brigadah, polkih, samostojnih bataljonih, ustanovah in zavodih ipd. Organizacija se je konec leta 1987 členila v 2.137 osnovnih organizacij ZKJ, ki so delovale v vsaki garniziji ali enoti, vse do ravni čet. Okoli 30 odstotkov osnovnih organizacij je imelo do 20 članov, le devet pa med 100 in 150 člani, kar so vodilni ocenjevali za preobsežno. Po veliki eksploziji – pravi kampanji – sprejemanja novih članov po smrti Josipa Broza Tita je članstvo OZKJ v JLA leta 1983 začelo upadati, deloma tudi zaradi zmanjševanja staleža poklicnih vojaških oseb in števila vpoklicanih ali v ZKJ sprejetih rekrutov. Kljub temu pa so v obdobju 1982–1986 v organizacijo sprejeli 57.800 novih članov, kar 98 odstotkov sprejetih je bilo vojakov na služenju vojaškega roka. Od 102.000 članov je število članstva organizacije do konca leta 1987 upadlo na 81.000. Kljub temu pa je bilo konec tega leta med člani ZKJ še vedno 98,8 odstotka (aktivnih) oficirjev, od podporočnikov do generalov, le malo manj, okoli 89 odstotkov vseh, pa je bilo med članstvom tudi podoficirjev. Vojaške strukture so podobno uspešno vključevale v organizacijo tudi bodoče oficirje in podoficirje, med gojenci vojaških šol in akademij je bilo že okoli 70 odstotkov članov ZKJ. Manjši je bil delež civilnih oseb, približno polovica, ki pa številčno ni bil zanemarljiv. Med vsakokratnimi generacijami vojakov na služenju vojaškega roka je bil član ZKJ vsak deseti vojak.⁷¹⁰ Zato se zdi, da glavni dejavnik zmanjševanja števila članstva ni bil odraz kriznih razmer in nezmožnosti ZKJ za njihovo reševanje, pač pa zmanjšanje sprejema vojakov; tedaj je zaradi sprememb zakona tudi nekaj časa veljalo, da so vsi obvezniki morali na služenje vojaškega roka že takoj po polnoletnosti, po mnenju armadne politične strukture pa so bili številni še premalo zreli za sprejem v ZKJ.⁷¹¹ Ob takem neformalnem, a sistematičnem pritisku k včlanjevanju v ZKJ je mogoče sklepati, da je med člani bil tudi del nezainteresiranih ali neaktivnih, ki so na »partijskih sestankih« sedeli predvsem zaradi normalne kariere (pri napredovanjih in razporeditvah so ocenjevali tudi politično zgrajenost in politično aktivnost oficirjev in podoficirjev) in ljubelega miru, ne pa politične opredeljenosti in zavzetosti za uresničevanje ciljev politične organizacije svojega delovnega okolja.⁷¹²

710 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Informacija o kretanju članstva, ostvarivanju politike prijema novih članova SKJ i primene idejno-političnih mera v 1987. godini. *Narodna armija*, 41, št. 2441, 24. 4. 1986, str. 1, Stabilno idejno-političko jedinstvo.

711 *Narodna armija*, 42, št. 2517, 8. 10. 1987, str. 1, Br. Miletić: Borbenost i budnost – odlike političke akcije.

712 Konkreten primer navaja Predojević, *U procjepu*, str. 15, v katerem dva visoka častnika dolžnost svojega delovanja v ZKJ v JLA opredeljujeta kot nepotrebno ali celo tujo.

NAČIN POLITIČNEGA DELOVANJA ORGANIZACIJE

Ena od osnovnih težav pri opredeljevanju političnih stališč Organizacije ZKJ v JLA je bila njena tesna navezanost na stališča, ki so jih zavzemali Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo (ZSLO) in vojaški vrh na eni strani ter CK ZKJ na drugi strani. V krizi je tudi vojaški vrh državnim organom in javnosti izražal vedno več stališč do splošnega stanja v državi.⁷¹³ Kot je spomladi 1986 ugotovil član predsedstva OZKJ v JLA (in načelnik Politične uprave Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo) admiral Petar Šimić, je »tok društvenih zbivanja doveo Armiju u .poziciju značajnog faktora idejnih i moralno-političkih procesa«, ⁷¹⁴ zato je tudi njena politična organizacija vedno bolj jasno odražala stališča svojega s stranko tesno prepletenega okolja. Več primerov kaže, da je prav hierarhično organizirano vodstvo JLA (Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo, zlasti njegova Politična uprava, in generalštab) določalo vsebino in celo obliko stališč, ki jih je postavljala OZKJ v JLA.⁷¹⁵ V tem je bil položaj OZKJ v JLA kot politične organizacije bistveno okrnjen, saj je morala neposredno izražati pozicije interesne skupine, to pa je bil zaradi pomembnosti vojaške hierarhije predvsem vojaški vrh, katerega interesi so bili predvsem vplivati ne le na vojaški sektor, pač pa v drugi polovici osemdesetih celo na državne organe in družbenopolitične organizacije. Le izjemoma je v kriznem obdobju organizacija obrnila pogled na množico članov med podoficirji in nižjimi oficirji, ko je izražala skrb za njihovo življenjsko raven, ki je v krizi padala.⁷¹⁶

Organizacija ZKJ v JLA je svojo politično aktivnost razvijala v rednih, skoraj obveznih srečevanjih članstva (sestankih). Vse osnovne organizacije, ki so po večini bile v vojaških kolektivih, so se morale sestajati, enako so redno zasedali komiteji. Predsedstva komitejev so bila še bolj operativna in so se redno sestajala, predsedstvo komiteja OZKJ v JLA mesečno.⁷¹⁷ Običajno so se osnovne organizacije seznanjale s posredovanimi informacijami o posameznih problemih, od njih pa se je pričakovalo in celo zahtevalo, da so izvedle operacionalizacijo zastavljenih nalog ali predebatirale posamezne pojave v svojih okoljih.⁷¹⁸

713 Več Čepič, *Politicizacija jugoslovanske vojske v obdobju demokratizacije in osamosvajanja Slovenije*, str. 117–148.

714 *Narodna armija*, 41, št. 2450, 26. 6. 1986, str. 9, Novi uslovi – nove metode.

715 Tako je izvršni sekretar OZKJ v JLA Krsman Milošević navedel: »Dragocen prispevek pri dokončnem oblikovanju dokumenta (programa idejnopolitičnih nalog OZKJ v JLA – op. D. G.) je bil referat generalpolkovnika Veljka Kadijevića na junijski seji komiteja.« – *Narodna armija*, 44, št. 2622, 12. 10. 1989, str. 11, Za sodobno in ustvarjalno zvezo komunistov. Prim. Vukušić, *JNA i raspad SFR Jugoslavije*, str. 124– 125.

716 Prim. SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Pregled održanih sednica komiteta Organizacije SK i njegovog predsedništva od 8. konferencije OSK u JNA (november 1988).

717 Prav tam.

718 Prim. Vukušić, *Vsebina in metode dela osnovne organizacije Zveze komunistov v enoti – ustanovi JLA*.

Dostopna, sicer nesistematična poročila kažejo, da so se organizacije tudi v tem obdobju pogosto sestajale, ista poročila pa poudarjajo, da si prizadevajo, da bi bili sestanki akcijski, torej z dogovori o izvedbi aktivnosti in nosilcih.⁷¹⁹ Hkrati je bila osnovna organizacija ZKJ edini kraj v vojaški strukturi, kjer je bilo mogoče nadrejenim izreči tudi marsikaj o odnosih in ravnanjih, kar sicer v okolju vojaške hierarhije ni bilo predvideno.⁷²⁰ Soditi je mogoče, da je bila OZKJ v JLA med sestavnimi deli ZKJ, ki je na ohranjanje dosežene ravni notranjega političnega komuniciranja in postavljanja »politične linije« gledala z največ vztrajnosti. Poleg tega je dejavnost OZKJ v JLA podpirala tudi sistemska ureditev »političnega dela« v enotah, ustanovah in zavodih oboroženih sil kot sestavnega dela urjenja. Znotraj štabov enot so bila sistematizirana mesta referentov za politično delo in moralno vzgojo (po 1988 za moralno vzgojo in pravne posle), kar je v veliki meri podvajalo politično delovanje ZKJ v JLA.⁷²¹ Zato se je v vojaškem okolju najbolj ohranjala stara državno partijska vodilna vloga KPJ, ki je v civilnem okolju deloma popustila.⁷²² Predsedniki in sekretarji posameznih komitejev OZKJ v JLA (na ravni JLA, armad in vojaških območij, korpusov) so bili profesionalci, ki jih je plačeval državni proračun. Za zasedbo takih položajev so bili celo predpisani minimalni pogoji, ki so vsebovali tudi potreben čin (npr. »generalski položaj«).⁷²³ Člani komitejev so bili pogosto tudi poveljniki, čeprav pa nikoli njihovi predsedniki ali sekretarji.

V takih okoliščinah so bila stališča članov OZKJ in sploh profesionalne sestave JLA pa tudi vojakov na služenju vojaškega roka predmet sistematične obdelave in tudi nadzora.⁷²⁴ Da bi vojaške osebe lahko izražale stališča, ki niso bila stališča ZKJ, je bilo nepredstavljivo. Zlasti pa je bilo striktno nadzirano kakršnokoli izražanje »nacionalističnih« stališč. Oblikovanje idejnopolitičnih stališč je tako bilo na generalni ravni pod vplivom stališč ZKJ. Pregled vsebine sej komiteja OZKJ v JLA v letih 1986–1989 pokaže, da je bilo v ospredju opredeljevanje akcijskega delovanja na podlagi izhodišč, ki jih je oblikoval ali postavljajl CK ZKJ.⁷²⁵ Ker pa so ta bila zaradi notranjih razhajanj med republiškiimi in pokrajinskimi

719 Prim. *Narodna armija*, 42, št. 2479, 15. 1. 1987, str. 4, Kako povečati efikasnost rada.

720 Vukšić, *JNA i raspad SFR Jugoslavije*, str. 104; Čepič, Politizacija jugoslovanske vojske v obdobju demokratizacije in osamosvajanja Slovenije, str. 126, navaja oceno generala Staneta Potočarja, da je OZKJ v JLA s svojim delovanjem preprečevala nekatere negativne pojave v vojaški hierarhiji.

721 Nikolić, *Razvoj političkih organa; Mezga, Politički rad u JNA*. Vukšić, *JNA i raspad SFR Jugoslavije*, str. 103–105, ocenjuje, da je s tem prišlo v politični vojski do razhajanja med politikom in ideologijo, med partijo in političnim delom, kar je bilo neracionalno in nejasno razmejeno.

722 Prim. Hadžić, *Jugoslovenska Narodna Agonija*, str. 34.

723 Prim. Predojević, *U procjepu*, str. 16.

724 Za primer: polkovnika Tomislava Mesića, razporejenega v štabu 9. armade, je njegova OO ZKJ v JLA partijsko obravnavala, ker je »pred grupom starešina iz SSNO i komande 9. armije opravdavao pisanje ‚Mladine‘.« – Omerza, *JBTZ*, str. 100–102.

725 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Pregled održanih sednica komiteta Organizacije SK i njegovog predsedništva od 8. konferencije OSK u JNA (november 1988).

organizacijami vedno bolj prazna (bila so vedno bolj »verbalne kulise« (Kučan)),⁷²⁶ so taka bila tudi izhodišča in politična stališča, ki jih je opredeljeval in zastavljal omenjeni komite. Pozivanje k doseganju enotnih stališč o najpomembnejših političnih in družbenih vprašanih, ki so ZKJ sprva pasivizirali in nato razcepili, je bilo premalo. V kriznem razhajanju ZKJ je tudi na poklicni vojaški sestav vedno bolj vplivala različnost stališč, ki so jih izražali njihovi kolegi v različnih republiških in pokrajinskih ZK. Njihov odziv, kot so jih prenašali komiteji OZKJ v JLA, je bil na eni strani obsojanje neenotnosti (drugih vodstev ZKJ), na drugi strani pa občasno, postopno in previdno izražanje razlikujočih se stališč do žgočih problemov; zdi se, da je bilo zastopnikov »trde linije« bistveno več kot v liberalni smeri. Ker pa tudi člani OZKJ v JLA niso delovali v izoliranem prostoru, po nacionalni pripadnosti so pripadali vsem narodom (prevladujoče sicer srbski nacionalnosti) in socialnim položajem, so se tudi sami začeli razlikovati v pogledih na politično rešitev problemov. Na njihovo opredeljevanje so vplivali tudi dolgoletna krizna situacija, upadanje osebnih dohodkov in zmanjšan dostop do stanovanj. To je vodilo v sklepni fazi do precej razlikujočih se opredelitev in stališč celo v komiteju OZKJ v JLA.⁷²⁷ Glede na dejavni nadzor pa so osnovne organizacije ZKJ v JLA ta proces dolgo zadrževale, tako da so najvišji organi OZKJ v JLA še vse do 14. kongresa ZKJ ocenjevali, da jim je uspelo ohraniti idejnopolitično enotnost v vrstah JLA.⁷²⁸

Drugi vir oblikovanja političnih stališč je bila vodilna garnitura vojske ali ZSLO. Dejansko je težko presoditi, ali je ZKJ po OZKJ v JLA bolj politično usmerjala in nadzirala vojsko ali pa je vojaški vrh določal njena stališča in ukrepe vsaj glede tistega, kar je bilo v vsebinski povezavi z obrambo in varnostjo države. Za obdobje druge polovice osemdesetih let je to še posebej nerazpoznavno, ker se je tudi vodilna vojaška struktura neposredno ali preko članstva v CK ZKJ vključila v politične diskusije o vseh žgočih problemih jugoslovanske države in družbe, OZKJ v JLA pa »uporabljala, da je povedala tisto, česar sama ni upala«.⁷²⁹

Potem ko je CK ZKJ na 17. seji 17. in 18. oktobra 1988 sprejel *Program nalog in aktivnosti ZKJ za preseganje neugodnih političnih, ekonomskih in družbenih razmer v državi*, je predsedstvo OZKJ v JLA takole konkretiziralo politične naloge nižjim organom in osnovnim organizacijam:

- informirati o sklepih CK ZKJ članstvo in druge pripadnike JLA, pri čemer naj sodelujejo člani CK ZKJ iz OZKJ v JLA in komunisti na pomembnih poveljniških in partijsko-političnih dolžnostih;

⁷²⁶ Repe, Milan Kučan, prvi predsednik, str. 98.

⁷²⁷ Predojević, U procjepu, str. 23.

⁷²⁸ Prim. Šimić, Ohranili smo splošno jugoslovansko naravo naše armade.

⁷²⁹ Bebler, Profesionalni vojaki in politični pluralizem v evropskih socialističnih državah, str. 65; Hadžić, Jugoslovenska Narodna Agonija, str. 52–53; Vukšić, JNA i raspad SFR Jugoslavije, str. 103–120. Čolak, Raspad Jugoslavije, str. 36, navaja za pomlad 1989 ocene tujih dopisnikov, da JLA nastopa kot svojevrstna partija.

- komunisti na odgovornih položajih v vojaško-gospodarskem sektorju naj si prizadevajo za spremembo zakonov, ki konkretno urejajo ekonomske odnose v proizvodnji orožja in vojaške opreme;
- vsi člani organizacije se morajo zavzeti za izvedbo načrtov varčevanja in racionalizacije po načrtu, ki ga bo naredil generalštab;
- ZSLO bo izdelal nabor ukrepov za zaustavitev padanja življenjskega standarda poklicnega sestava JLA, posebni ukrepi se morajo uvesti za tiste z najnižjimi osebnimi dohodki;
- zaradi težkih razmer na Kosovu z vojaki albanske narodnosti, »kod kojih se oseća uticaj nacionalističke i separatističke indoktrinacije«, idejnopolitično delati bolj pristno in konkretno;
- komunisti v 3. upravi ZSLO naj si prizadevajo, da na Kosovo pošljejo služiti vojaški rok več umetnikov, športnikov in podobnih;
- okrepite mobilnost vseh samozaščitnih mehanizmov, da se uprejo destruktivnemu delovanju posameznikov in skupin;
- predsedstvo pripravi načrt obiskov članov predsedstva OZKJ v JLA v garnizijah na Kosovu;
- okrepite politično delo v boju proti nacionalizmu, »da svaki pripadnik JNA duboko shvati i razume da su bratstvo i jedinstvo temeljna tekovina naše revolucije i odlučujoći činilac postojanja i razvoja Jugoslavije kao celine«. ⁷³⁰ Zavedati se morajo, da pomenijo nacionalistični pojavi, ne glede na to, kako se izkazujejo, kontrarevolucionarno dejavnost.
- zamenjati kadre, ki delujejo proti enotnosti ZKJ, kot je to opredelil 13. kongres ZKJ;
- predsedstvo bo izdelalo načrt aktivnosti za idejnopolitično, organizacijsko in kadrovske preobrazbo ZKJ v JLA, ko bodo znana osnovna izhodišča;
- predsedstvo bo oblikovalo tri delovne skupine, ki bodo spremljale in predlagale ukrepe za izvedbo treh reform;
- komunisti in organi so dolžni, da se »energično, pravovremeno i argumentovano« uprejo vsakemu napadu na osebnost in delo Josipa Broza Tita;
- vojaška glasila naj se še nadalje upirajo »sve agresivnijim pritiscima nacionalizma i antikomunizma« in spodbujajo dejavnosti, ki prispevajo k izgradnji obrambnega sistema in utrjujejo enotnost ZKJ.

---

730 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Zadaci komunista, organizacija i organa SKJ u JNA na ostvarivanju odluka 17. sednice CK SKJ, 23. 11. 1988, str. 5.

»V ZAOSTRENIH RAZMERAH«

Leta 1986 je bilo politično delovanje ZKJ v znamenju predkongresnih dejavnosti, priprav in izvedb republiških kongresov in 13. kongresa ZKJ. Organizacija ZKJ v JLA je podobno kot republiške in pokrajinske organizacije pred kongresom ZKJ izvedla svojo 8. konferenco, na kateri so delegati na podlagi dotedanjih problemov opredelili glavne vsebine in smeri delovanja. Marca 1986 je komite organizacije sprejel predlog *Programa idejno-političkih zadataka OSKJ u JNA*.⁷³¹ Med njimi so bile posebej poudarjene tiste naloge, ki so bile značilne za ta del ZKJ, »trajno održavati visok nivo idejno-političkog jedinstva Armije na kursu SKJ« ter se osredotočiti na njeno bojno in moralnopolitično izgradnjo, v politično zavest pripadnikov JLA temeljito vgrajevati marksistične in razredno-delavske vsebine in si prizadevati »da klasnorevolucionarni i narodni karakter i višenacionalni sastav Armije trajno ostanu najznačajniji činioci njenog jedinstva«. ⁷³² Glede na spoznano težje razmere delovanja pa je za člane nujno potrebno

»razvijati budnost, osjetljivost i borbenost pripadnika Armije prema pojavama narušavanja bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti a posebno prema nacionalističkim pojavama koje bez obzira na oblike ispoljavanja (separatizam, unitarizam, iredentizam, kleronacionalizam) predstavljaju koncentrisani izraz kontrarevolucionarnih aktivnosti i snaga u SFRJ«. ⁷³³

Slednje je bilo viden odraz odzivanja JLA na tedaj še redke pojave kritičnih misli na račun obrambnega sistema, zlasti pa JLA, pa tudi pogostejše kritike splošnih političnih razmer. Odzivanje se je vključevalo v okvir nove ofenzivnosti ZKJ proti vsem protisocialističnim pojavom.⁷³⁴ V začetku leta 1986 je armadni strokovnjak, načelnik Visoke vojaško-politične šole JLA generalmajor Tomislav Peruničić, na posvetu o idejnopolitičnih odklonih javno presodil: »Građanska desnica (v Jugoslaviji) osporava idejnu i klasnu osnovu koncepcije ONO i DZS. Lepeza osporavanja je dosta široka i šarolika i odraz je šarolikosti snaga kontrarevolucije.«⁷³⁵ Nato je naštel attribute kritike: vojaški sistem je militarističen, nedemokratičen, režimski, drag, inerten, neučinkovit, sredstvo za zavajanje ljudi v rokah ZKJ, sredstvo v rokah vojaškoindustrijskega kompleksa. Grozita mu dve poglavitni smeri napada teh sil: zahteve pacifističnih organizacij po

731 *Narodna armija*, 41, št. 2435, 13. 3. 1986, priloga Program idejnopolitičkih zadataka Organizacije SKJ u JNA.

732 Prav tam, str. 4.

733 Prav tam, str. 8.

734 Prim. Čepič, Politizacija jugoslovsanske vojske v obdobju demokratizacije in osamosvajanja Slovenije, str. 117–148; Jović, *Jugoslavija*, str. 345–351.

735 *Narodna armija*, 41, št. 2434, 6. 3. 1986, str. 6, Osporavanje koncepcije ONO i DSZ.

razorožitvi Jugoslavije in na drugi strani zahteve zagovornikov trde roke, naj vojska prevzame oblast. »Svesne da naznačenog cilja svoje aktivnosti prema sistemu ONO (splošnega ljudskega odpora – op. D. G.) ne mogu ostvariti brez razaranja OS (oboroženih sil – op. D. G.), snage kontrarevolucije s posebno žestinom nasrću na JNA.« Označil je tudi njihove poglavitne teze: JLA je nepotrebna poleg teritorialnih obramb v republikah; potrebni sta depolitizacija JLA in njena omejitev na obrambo od zunaj; JLA je v pooblaščenem položaju in služi državnemu terorizmu; v njej prevladujejo surovi medsebojni odnosi brez človekovih pravic; je organizacija, ki troši prevelik del proračuna in tako pogloblja gospodarsko krizo.⁷³⁶

V izrazno omiljeni obliki je napade na obrambni sistem v svojem poročilu o delu v preteklem obdobju na 8. konferenci OZKJ v JLA navedel in označil tudi predsednik Jovičić, ki pa se je oziral predvsem na take pojave znotraj vojaškega sektorja. 88 odstotkov nacionalističnih izpadov v JLA naj bi zagrešili vojaki na služenju vojaškega roka. Povzel je tudi napade od zunaj: »Najkritičniji smo prema onim sredinama gde se dozvoljavaju pojave i aktivnosti antisocialističkih i neprijateljskih snaga, jer smo svesni, da im je cilj da ruše temelje našeg društva. Očigledno je, da se ovi napadi usmeravaju i prema Armiji da se i ona destabilizuje.« Kot medijski napad je navedel celo rok glasbo.⁷³⁷ V terminološkem smislu je torej t. i. kontrarevolucionarna dejavnost dobila določnejše vsebine, ko so se taki pojavi zgostili.

ODGOVORNOST ZA PRIPRAVLJENOST OBOROŽENIH SIL V JUGOSLAVIJI

Eno od osrednjih vprašanj, ki je prav posebej zadevalo OZKJ v JLA, je bilo vprašanje obrambnega sistema države in pripravljenosti njenih oboroženih sil. To je bila tudi strokovna ali poklicna naloga njenega članstva, a hkrati tudi OZKJ v JLA. Preplet obojega ali vprašanje, kje je meja med strokovnim in poklicnim delovanjem (skupaj z organi za politično vzgojo vojakov) ter idejnopolitičnim delovanjem, je bilo vseskozi osemdeseta leta nejasno. Jugoslovanski obrambni sistem, koncept splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, uveden leta 1974, je bil v tem smislu specifičen, saj je »podružbljal« obrambo, vanjo vključeval vse prebivalstvo, dejansko pa postavil ZKJ za izvor in merilo obrambnega sistema. ZKJ je tako v tem konceptu imela vodilno idejnopolitično, vodstveno in usmerjevalno vlogo.⁷³⁸

⁷³⁶ Prav tam.

⁷³⁷ Jovičić, *Obrana zemlje mora biti jedinstvena – jugoslovenska*.

⁷³⁸ Prim. Hadžić, *Sudbina partijske vojske*, str. 59.

OZKJ v JLA se je čutila dolžno, v statutarnem sklepu in kongresnih dokumentih pa je imela tudi zastavljeno, da kot svojo posebno, najpomembnejšo in permanentno nalogo opravlja politično usmerjanje in nadzor obrambnega sistema, zlasti seveda oboroženih sil pa tudi vojaškega proizvodnega in raziskovalnega podsistema. V sklepih 13. kongresa ZKJ je bilo precizirano: »Organizacija SKJ u JNA odgovorna je za izgradjivanje, ostvarivanje politike SKJ u izgradnji JNA kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti Jugoslavije, za očuvanje i dalje jačanje idejno-političkog jedinstva i moralne snage armijskog sastava na Titovom kursu.«⁷³⁹ Formulacija odraža vgrajenost ZKJ na osrednji položaj v obrambnem sistemu, SLO in DS v državi. Organizacijo ZKJ v JLA je zadeval najpomembnejši del tega posebnega sistema, JLA skupaj z vojaškimi upravnimi organi in ustanovami. Prav v tej idejnopolitični temi je bila OZKJ v JLA specifična, saj so preostale organizacije ZK obrambnemu sektorju posvečale manj pozornosti, čeprav so ga tudi tam nadzirale po komitejih za SLO in DS, katerih predsedniki so bili sistemsko predsedniki organov ZKJ ali sekretarji osnovnih organizacij ZKJ. O obrambnem sistemu je OZKJ v JLA govorila tudi kot predstavnica profesionalcev na področju obrambe, zato so jim drugi deli ZKJ tudi prepuščali iniciativo in se tudi ravnali po njih. Zato ne čudi, da so kakršen koli pomislek ali kritično misel o obrambnem sistemu dojemali kot napad nase, kar so pretvorili v napad na osnovne vrednote družbe in režima.

Organizacija ZKJ v JLA je temu specifičnemu segmentu svoje (idejno)politične agende posvečala največ pozornosti tudi v kriznih letih. Opredeljevali so ga za svojo najpomembnejšo nalogo. Obrambno pripravljenost je dosledno povezovala s sistemom SLO in DS, v katerem je po definiciji imela vodilno idejnopolitično vlogo. Njena idejnopolitična stališča so tako temeljila na doslednem priseganju na sistem splošnega ljudskega odpora (vojska je uporabljala izraz splošna ljudska obramba) in družbene samozaščite, pri katerem naj bi bilo treba vztrajati, ga dopolnjevati in izboljševati. »Snažno je naglašeno, da je koncepcija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite onakva kakvu je Tito utemeljio naše trajno opredeljenje i jedino moguć odgovor na sve izazove i pretnje nezavisnosti, bezbednosti SFRJ u savremenim uslovima.«⁷⁴⁰ In seveda, svoje armadno okolje so videli kot temeljni gradnik tega sistema, s katerim tudi »v najtežjih okoliščinah zagotavlja organiziranost in bojno pripravljenost vsake enote, poveljstva in ustanove«.⁷⁴¹ Organizacija je ob vztrajanju pri doslednem ohranjanju takega obrambnega sistema podprla tudi reorganizacijo oboroženih sil leta 1988 pod

739 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Ocene i stavovi o ulozi i odgovornosti organizacije SKJ u JNA u jačanju idejno-političkog jedinstva i moralne snage JNA (Jun 1988. god.), str. 1.

740 *Narodna armija*, 41, št. 2451, 3. 7. 1986, priloga Trinaesti kongres SKJ o opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti: Glavna bitka – na frontu jedinstva.

741 Cit. po Hadžić, *Sudbina partijske vojske*, str. 59.

imenom »Jedinstvo«, ki je sistem z reorganiziranjem vloge teritorialne obrambe močno spremenila.⁷⁴²

Zato so tako znotraj, med posredovanjem teh temeljnih sporočil oficirjem, podoficirjem in vojakom na sluzenju vojaškega roka, vedno poudarjali zavestno opredelitev za vztrajen, zavestno pozitiven odnos do urjenja, pripravljenost na poln angažma, jugoslovanski socialistični patriotizem, revolucionarno izročilo, ipd., kot so navzgor, do državnih organov in navzven, civilni javnosti, vedno poudarjali pomen človeškega dejavnika v obrambi. Poglavitna naloga, po kateri so presojali uspešnost dela, je bilo doseganje »idejnopolitične enotnosti in moralne čvrstosti« vojaških kolektivov. A vendar je OZKJ v JLA poudarjala tudi teme, ki so sicer sodile med izrazita vprašanja strokovne integritete oboroženih sil. Tako je podpirala program tehnične modernizacije oboroženih sil in kadrovske prenovo.⁷⁴³ OZKJ v JLA je kot svoje stališče podpirala tudi zahtevo, ki jo je postavljala vojaški vrh, da mora biti obrambni sistem stabilno finančno pokrit ne glede na oscilacije v proračunu SFRJ, kar je potem pretil v predlog ustavnega amandmaja.⁷⁴⁴

Poseben položaj pa je nastal, ko je vojaški vrh kritične glasove v javnostih prepoznal kot t. i. napade na JLA.⁷⁴⁵ Kritične – še vedno redke – glasove glede prodaje orožja, jezika v armadni komunikaciji, izdatkov za JLA v državnem proračunu, nato tudi glede civilnega sluzenja vojaškega roka je OZKJ v JLA popolnoma ponotranjila, pa čeprav je šlo predvsem za kritične poglede na samo delovanje in vlogo JLA ali oboroženih sil. To seveda niti ni nenavadno, če upoštevamo, da je OZKJ v JLA osrednjo idejnopolitično vlogo v obrambnem sistemu dojemala za tako pomembno torišče delovanja. Na to, da je vojska napadena, je vojaški vrh začel opozarjati že na začetku obravnavanega obdobja, vsaj leta 1986.⁷⁴⁶ Poudariti velja, da je le del t. i. napadov na JLA zadeval sam obrambni sistem, medtem ko je analiza enako obravnavala tudi vprašanja političnega sistema in ustroja države. Vse pojave skupaj pa so enotno kvalificirali za kontrarevolucijo, kar je imelo poleg političnega učinka tudi kazenske sankcije, saj je bilo dejanje opredeljeno v kazenskem zakoniku. Na 13. kongresu ZKJ so delegati napade na obrambni sistem posebej obsodili. Ker naj bi ti v drugi

742 O reorganizaciji Marijan, *Slom Titove armije*; Čepič, Politizacija jugoslovanske vojske v obdobju demokratizacije in osamosvajanja Slovenije, str. 127–129.

743 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Pregled održanih sednica komiteta Organizacije SK i njegovog predsedništva od 8. konferencije OSK u JNA (november 1988).

744 Prav tam; *Narodna armija*, 43, št. 2570, 13. 10. 1988, str. 5, Ka trajno stabilnim i sigurnim izvorima.

745 Tancig in Žagar, *Napadi na JLA*.

746 SI AS 1589, IV, t. e. 1466, Informacija o pojavnim oblicima, karakteristikama i sadržajima napada spolnjeg i unutrašnjeg neprijatelja na koncepciju ONO, Oružane snage SFRJ i Jugoslovensku narodnu armiju u novije vreme. SSNO, Uprava bezbednosti 12. 1. 1987. Analiza armadne obveščevalne službe med številnimi širšimi procesi, označenimi za napade, omenja tudi pisanje *Mladine* in drugih glasil.

polovici leta 1987 in začetku leta 1988 kulminirali, je predsedstvo OZKJ v JLA leto pozneje sopodpisalo politično informacijo (»izradili SSNO i Predsedništvo komiteta OSKJ u JNA«), ki jo je 3. marca 1988 dostavilo CK ZKJ in se tako uradno pridružilo že orkestriranemu zavračanju upravičenosti diskusij, ki so jih začeli vojaški organi skozi državne organe (predsedstvo države je napade na JLA obravnavalo 17. februarja 1988 in jih ostro obsodilo ter terjalo sodni in politični pregon storilcev) in politične organizacije.⁷⁴⁷ V informaciji sami so avtorji izpustili neposredne kvalifikacije ,napadov' kot kontrarevolucije, so jih pa označili za »sastavni deo pojačanih napada antisocialističkih i antisamoupravnih snaga na sveokupne tekovine naše revolucije« in jih povezali z odklanjanjem ustavnih sprememb in konfederalističnih teženj v državi. »Zbog svega toga je suprostavljanje napadima na JNA istovremeno i borba za očuvanje i razvoj osnovnog toka naše revolucije i temeljnih društvenih vrednosti uopće.«⁷⁴⁸ V konkretnem političnem smislu je armadni vrh kritiko usmeril proti reformno podjetnemu in ostro federalistično usmerjenemu vodstvu SR Slovenije, kjer je bilo zaznanih pojavov največ. Predsedstvo CK ZKJ je na svoji seji 8. in 10. marca 1988 obravnavalo napade na JLA z uvodnima govoroma Milana Pančevskega in predsednika OZKJ v JLA generala Jovičića. Seje se je udeležil tudi namestnik zveznega sekretarja za ljudsko obrambo in član CK ZKJ general Veljko Kadivić, ki je zdaj celoto ,napadov' opredelil za del »specialne vojne« proti SFRJ, ki je v polnem razmahu. Admiral Petar Šimić, novi predsednik OZKJ v JLA, se je osredotočil na kritiko neodzivanja vodstva Slovenije, ga proglasil za nebudnega in popuščajočega sovražniku.⁷⁴⁹ Sklepe so se namenili sprejemati šele na seji 29. marca, a so jih odložili po ostri razpravi o sklepih vojaškega sveta, ki jo je sprožil predsednik ZK Slovenije Milan Kučan. Stališča so nato sprejeli šele aprila 1988.⁷⁵⁰ Cel proces ,napadov na obrambni sistem' je kulminiral 31. maja 1988 z aretacijo Janeza Janše, enega najbolj agilnih kritikov obrambnega sistema, zastavnika Borštnerja in sodelavca *Mladine* Davida Tasića zaradi »izdaje vojaške tajnosti« in sodnim procesom pred vojaškim sodiščem; v znamenju tega procesa je bila cela druga polovica leta 1988, rezultat pa korenit upad legitimnosti vojaškega vodstva in celo JLA v Sloveniji, silovita utrditev opozicije in nacionalna homogenizacija Slovencev.⁷⁵¹ Gotovo pa je proces utrdil položaj in ugled JLA v večini ostalih okolij v državi. OZKJ v JLA od svojih ocen napadov na JLA ni odstopila, se je

747 SI AS 1589, IV, t. e. 1466, Informacija o društveno neprihvatljivom tretmanu JNA i koncepcije ONO u pojedinim sredstvima javnog informisanja, s posebnim osvrtom na tretman Armije i odbrane u »Mladini«, »Katedri«, »Tribuni« i »Novoj reviji«.

748 Prav tam, str. 10.

749 Čolak, *Raspad Jugoslavije*, str. 96–99.

750 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 202–221; Repe, *Milan Kučan, prvi predsednik*, str. 150–156, 187–212.

751 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 108–112; Repe in Kerec, *Slovenija moja dežela*, str. 153–165; Repe, *Milan Kučan, prvi predsednik*, str. 213–226; Omerza, *JBTZ*; Žerdin, *Generali brez kape*.

pa problem ‚napadov na JLA‘ v ZKJ pomaknil v ozadje ali na raven državnih organov (predsedstvo SFRJ in marca 1989 na zvezni izvršni svet).

Podobno je bilo tudi z vprašanjem ugovora vesti, ki ga je istočasno sprožila ZSM Slovenije. Vojaški vrh in tudi OZKJ v JLA sta ga označila za napad na obrambni sistem SLO in DS, pri utemeljevanju odklonilnega stališča pa so uporabljali predvsem argument tako nastale neenakopravnosti državljanov, da bi lahko uporabili svojo pravico in dolžnost do sodelovanja v obrambi države, vendar so hkrati uporabili spremenjeno taktiko, češ da je problem nevreden diskusije, ker zajema le nekaj desetlin obveznikov letno.⁷⁵²

FEDERACIJA, KONFEDERACIJA ALI ENOTNOST DRŽAVE?

Organizacija ZKJ v JLA je v začetku obravnavanega obdobja zastopala izhodišče, ki je temeljilo na realnosti in ustavni ureditvi iz leta 1974. V desetletju od tedaj se je pokazalo več odprtih vprašanj, predvsem v letih krize, ko je postalo običajno, da so se problemi reševali s centralizacijo nekaterih funkcij, npr. odvajanje deviz, ko je država leta 1983 morala privoliti v socializacijo vračanja dolgov tujim bankam.⁷⁵³ Problemi delovanja federalne ureditve v kriznih razmerah in pod pritiskom posojilodajalcev so se v politični govorici kmalu prevedli v vprašanje, kako popraviti razmerja med republikami in pokrajinami ter federacijo, ustavo in političnim sistemom, da bo delovanje države bolj učinkovito. In če so zavračali najmanjšo možnost, da bi sploh diskutirali o vprašanjih, ki jih postavljajo nosilci »antisocialistiških i antisamoupravnih koncepcija političnega sistema«,⁷⁵⁴ pa je bilo glede federalne ureditve polje razprav mnogo bolj odprto. Tudi pripadniki OZKJ v JLA so ocenjevali, da je ureditev iz leta 1974 v praksi pokazala slabosti, in so se leta 1986 v okviru razprav o *Kritični analizi delovanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja* zavzeli za povečanje in preciziranje pristojnosti federacije (uvesti zbor združenega dela v skupščino SFRJ, volitve članov predsedstva SFRJ v zvezni skupščini, odpravo zlorab konfederalnih elementov, npr. omejitev konsenza pri odločanju v zvezni skupščini, osamostalitev zveznega izvršnega sveta, skratka »spriječiti svaki oblik deformacije avnojevskog koncepta«). Podprli so tudi dve veliki spremembi v

752 *Narodna armija*, 42, št. 2471, 20. 11. 1986, str. 3, Neprihvatljive ideje i teze; št. 2472, 27. 11. 1986, str. 9, Neprihvatljiva iniciativa. Diskusija je sicer tekla predvsem v okviru Zvezne konference SZDL, ki je iniciativo zavrnila januarja 1987 (*Narodna armija*, 42, št. 2481, 22. 1. 1987, str. 2, Ispolitizirana marginalna društvena pojava). Aprila 1989 je sprememba zakona o vojaški službi dopustila služenje vojaškega roka brez orožja v JLA za versko motivirane oporečnike. Gl. Bebler, Profesionalni vojaki in politični pluralizem, str. 60.

753 Prim. Repe, *Jutri je nov dan*, str. 22, 23, 27–29; Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*, str. 49; Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, str. 150–154.

754 Daljević, Suštinsko je pitanje za kakve se promene zalažemo.

obrambnem sistemu, katerih iniciator je bil sam vojaški vrh: da se financiranje JLA uredi tako, da bo stabilno financirana, in da izboljša sistem poveljevanja ter ustvari okoliščine za »bolj sinhroniziran razvoj JLA in TO«. ⁷⁵⁵ Organizacija je torej načelno nasprotovala vsemu v politični praksi, kar je prepoznavala za »suprotno odlukama AVNOJ-a o federativnom uređenju«. Od teh osnovnih izhodišč se OZKJ ni ločila vse obdobje diskusij o ustavnih spremembah, ko so bile po dolgem političnem boju v naslednjih dveh letih novembra 1988 uveljavljene nekatere ustavne spremembe, med njimi tudi določilo o ločenem financiranju JLA z izvirnimi prihodki federacije. ⁷⁵⁶ OZKJ v JLA je postala nato posebej glasna, ko je skupščina Slovenije septembra 1989 sprejemala (in sprejela) ustavne spremembe, ki so v veliki meri uveljavile polno konfederalno načelo skupaj z izvorno pristojnostjo nad Teritorialno obrambo. ⁷⁵⁷ Dolgotrajna seja CK ZKJ, ki jo je sklicalo predsedstvo na opozorilo Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, je spodbudila predsednika OZKJ v JLA (in hkrati člana predsedstva ZKJ) Šimića k formuliranju stališča do ustavne ureditve, »da je prihodnost vseh nas v federaciji enakopravnih narodov in narodnosti, ki jo je treba graditi in razvijati skupaj«. Veliko bolj konkreten pa je bil kot zastopnik stališč ZSLO, da dopolnila rušijo nekatera določila koncepta SLO in DS ter pristojnosti vrhovnega poveljnika. ⁷⁵⁸ Tako je OZKJ v JLA še naprej vztrajala pri opredelitvah, da je bil AVNOJ trajen družbeni dogovor, o katerem ne more biti pogajanj, in da Jugoslavija lahko obstaja in se razvija le kot federativna državna in družbena skupnost. ⁷⁵⁹ Oktobra 1989 je zvezni sekretar za ljudsko obrambo uporabil skupno sejo (!) Vojaškega sveta in OZKJ v JLA, da je stopnjeval pa tudi podrobneje opredelil stališča vojaškega vrha (JLA) za SFRJ kot pravno in demokratično državo enakopravnih narodov in narodnosti, v kateri mora federacija opravljati vse naloge, ki so ji določene z ustavo, in imeti za to tudi vsa pooblastila, med njimi tudi za izvirne prihodke za financiranje obrambe, ki mora biti izključno v pristojnosti federacije. Zvezna skupščina bi morala zastopati »vse jugoslovansko prebivalstvo – vse delovne ljudi in občane« in »narodnostno enakopravnost oziroma enakopravnost republike in na ustrezen način pokrajini«. Predsedstvo države pa bi se moralo »ustavno bolj izraziti kot organ federacije«. Nova ustava bi morala »v celoti in še bolj« poudariti državo kot »enotno federativno in samoupravno socialistično skupnost

---

⁷⁵⁵ Prav tam.

⁷⁵⁶ Gabrič, *Zaostrenost mednacionalnih odnosov*, str. 1168–1169; Čepič, *Prenoviteljstvo ZKS*, str. 1174–1180; Čepič, *Jugoslovanska krizna žarišča*, str. 1202–1203; Ribičič in Tomac, *Ustavne promjene: korak naprijed ili dva koraka nazad*.

⁷⁵⁷ Čepič, *Dopolnila k slovenski ustavi*, str. 1202–1203; Hayden, *The beginning of the end of Federal Yugoslavia*.

⁷⁵⁸ Šimić, *Z enostranskimi akti se ne gradi federacija*.

⁷⁵⁹ *Narodna armija*, 44, št. 2622, 12. 10. 1989, str. 11, *Usmeritve komunistov v JLA*.

vseh delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti«. ⁷⁶⁰ To je bila jasna poteza v »bitki za Jugoslavijo«, ki jo je najavil predsednik OZKJ v JLA admiral Šimić.

DOPUSTITI POLITIČNI PLURALIZEM?

Vprašanje politične ureditve je zadevalo v samo bistvo oblasti, v vprašanje, ali oblast deliti (seveda v perspektivi) z drugimi političnimi silami. V letu 1986 so (tudi) vodstveni kadri OZKJ v JLA kakršnokoli politično organizacijo poleg ZKJ razumeli kot kontrarevolucionarno dejavnost, s katero morajo pravosodni organi opraviti po kratkem postopku. ⁷⁶¹ V tem stališča OZKJ v JLA niso bila različna od stališč CK ZKJ, le da je kazala mnogo več odločnosti v besednjaku in dejansko v svojih vrstah, kjer pa so organi varnosti odkrivali predvsem ‚nacionalistične‘ skupine. ⁷⁶² Zato jih je tudi zelo prizadelo, ko so najprej ZK Slovenije, nato pa tudi druge začele politične zveze in društva tolerirati in nato celo dopuščati.

Kakršnokoli sprejemanje neustavljivo rastočega nastajanja alternativnih družbenih in političnih zvez je OZKJ v JLA dosledno odklanjala vse do prvih pojavov političnih združb v letu 1989 v Sloveniji. Hkrati pa so to še vedno dojemali za nekaj, kar presega zakonski okvir, čeprav so opustili eksplicitne zahteve po njihovem kazenskem sankcioniranju. Posamezni člani vodstev so celo med stališči do pluralizma, ki naj bi jih udejanjala OZKJ v JLA, predlagali, da se ustavno določijo kriteriji nedovoljenih (političnih) organizacij s prepovedjo tistih, ki so protijugoslovanske in reakcionarne. Večjega strinjanja je bil deležen predlog, da ZKJ izdela »koncept samoupravnega političnega pluralizma«. ⁷⁶³ V internem materialu, pripravljenem za sejo predsedstva ZKJ, so člani komiteja sredi leta 1989 menili, da v primeru politične pluralizacije vojska dobi dva mogoča izhoda; da se depolitizira ali da prevzame »ingerencije sistema i drugih političkih subjekata«, torej da prevzame oblast. Ker so ocenjevali, da sta oba v nasprotju z interesi ljudstva, jim je prav prišla sicer utopična ideja, da se politični pluralizem uvede postopoma s poudarkom, da bo mogoč v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva. ⁷⁶⁴ Armadni časopis *Narodna armija* je celo začel svojo javnost (brali so ga oficirji in vojaki na služenju vojaškega roka) pripravljati na novo realnost, saj je v okviru stalne rubrike o reformi ZKJ objavil dolg, sicer teoretično zahteven

⁷⁶⁰ *Narodna armija*, 44, št. 2623, 19. 10. 1989, str. 2–3, Vse, kar je uperjeno proti Jugoslaviji in socializmu, bo deležno našega odločnega nasprotovanja.

⁷⁶¹ Hadžić, *Jugoslovenska Narodna Agonija*, str. 48–49.

⁷⁶² Jovičić, *Obrana zemlje mora biti jedinstvena – jugoslovenska*; SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Pregled političko-negativnih i nacionalističkih istupa u JNA u periodu 1971–1988. godine.

⁷⁶³ SI AS 1589, IV, t. e. 1469, SKJ i tendencije političkog pluralizma (1989).

⁷⁶⁴ Prav tam.

sestavek o političnem pluralizmu. Glede predloga političnega pluralizma v okviru SZDL je avtor menil, da je teoretično in praktično nejasen, poleg tega pa se ponuja na ravni ideje, ne da bi premislili, kakšne praktične probleme bo potrebno reševati.⁷⁶⁵ Organi OZKJ v JLA pa so v diskusiji o dokumentu reforme ZKJ, ki ga je dal CK ZKJ po junijskem zasedanju, vseskozi vztrajali na političnem pluralizmu brez strank v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva. »Sestavni del boja za demokratizacijo je uveljavitev ideje in prakse političnega pluralizma v mejah sistema socialističnega samoupravljanja. V sedanjem obdobju družbenega razvoja ni sprejemljiv noben način institucionalizacije političnega pluralizma v obliki večstrankarskega organiziranja.«⁷⁶⁶ Vsebinsko enako, a bolj razdelano je koncept vsebinsko in formalno omejenega političnega pluralizma opredelil zvezni sekretar na že omenjeni skupni seji Vojaškega sveta in OZKJ v JLA: ustavno odpraviti delegatski sistem in s polno vlogo SZDL v kandidacijskih in volilnih postopkih vzpostaviti predstaviške skupščine (»skupščine morajo biti dejanski izraz družbenega in političnega nestranskega pluralizma«).⁷⁶⁷

Politični pluralizem je bil za OZKJ v JLA še teže sprejemljiv, ker so ga povezovali z depolitizacijo oboroženih sil. Sistem SLO in DS je bil v JLA in TO ter civilnem delu družbe zgrajen na vodilni vlogi ZKJ (ali republiških organizacij ZKJ) v njem, s čimer bi – kar so ugotavljali tudi sami – s političnim pluralizmom privilegiran položaj ZKJ v vojski postal nevzdržen. Kakor je torej glede vprašanja dopustnosti političnega pluralizma naredila OZKJ v JLA evlucijski premik, pa je glede depolitizacije v JLA ostala na istem stališču – ostrem odklanjanju, z utemeljitvijo, da brez ZKJ tak obrambni sistem ne bo deloval, da to pomeni odpravo sistema SLO in DS ter da JLA s tem izgubi svojo vlogo ljudske armade in oborožene sile vseh narodov in narodnosti ter postane poklicna vojska, »ki bo izvrševala ukaze vsake stranke na oblasti«.⁷⁶⁸ Tako je obveljalo temeljno stališče, »Jugoslovanska ljudska armada in naše oborožene sile bodo dosledno varovale svojo jugoslovansko, ljudsko, revolucionarno in socialistično naravo« in v depolitizacijo nikakor ne bodo privolile.⁷⁶⁹

765 *Narodna armija*, 44, št. 2600, 11. 5. 1989, str. 12, Pluralizem meščanske družbe; št. 2001, 18. 5. 1989, str. 9, ZKJ in politični pluralizem.

766 *Narodna armija*, 44, št. 2622, 12. 10. 1989, str. 11, Usmeritve komunistov v JLA.

767 *Narodna armija*, 44, št. 2623, 19. 10. 1989, str. 2–3, Vse, kar je uperjeno proti Jugoslaviji in socializmu, bo deležno našega odločnega nasprotovanja.

768 *Narodna armija*, 44, št. 2624, 26. 10. 1989, str. 3, Jugoslovanski pristop k reformi (diskusija Staneta Broveta na seji CK ZKJ).

769 *Narodna armija*, 44, št. 2622, 12. 10. 1989, str. 11, Usmeritve komunistov v JLA; št. 2624, 26. 10. 1989, str. 4, Jugoslovanski pristop k reformi (diskusija Dimitrija Baucala na seji CK ZKJ).

NACIONALIZEM

Nacionalizem je bil v politični praksi in celo doktrini ZKJ velik strah, ena od najbolj pogostih tem in hkrati eno od najbolj zavržnih dejanj sploh. V razpravi v začetku leta 1989 so ga opredelili kot

»obliko zavesti, ideološkega in teoretskega koncepta, konkretnega vedenja in delovanja posameznikov in skupin ljudi, ki jih označuje nekritično povelečevanje svojega naroda in favoriziranje njegovih vrednot in interesov na račun vrednot in interesov drugih narodov, s temeljnim namenom, da na ta način prikrijejo realne razredne odnose in ustvarijo predpogoje za dominacijo ožjih, razrednih interesov v narodu, ali da bi odvzeli delavskemu razredu razpolaganje z viškom dela in upravljanje.«⁷⁷⁰

V KPJ in poznejši ZKJ pa je bila vseskozi veljavna posebna občutljivost do »nacionalizma«, povezana z medvojno bratomorno (mednacionalno v osrednjem jugoslovanskem prostoru) vojno v letih 1941–1945. Lansirano geslo *bratstva i jedinstva* je bilo tisto, ki je v politični govorici in širši zavesti ostalo živo do konca socialistične jugoslovanske države. JLA je to načelo živo in pogosto poudarjala, saj je zadevalo tudi njeno konkretno okolje, v katerem so bili obvezno vključeni pripadniki vseh narodov in narodnosti v Jugoslaviji. Nacionalno je bilo zato a priori sumljivo in je povzročalo vsaj nevšečnosti, odnos do nacionalizma (dejansko pa tudi do nacionalnega) je bil zato povsem negativen. Velik udarec potiskanju nacionalnega izraza je zadala vstaja albanske mladine leta 1981.

Februarja 1986 je predsedstvo ZKJ organiziralo vsejugoslovanski pogovor o boju ZKJ s protisocialističnimi silami in protikomunističnimi ideologijami. Referat OZKJ v JLA je podal sekretar predsedstva organizacije general mag. Simeon Bunčić. Značilno je, da ni veliko govoril o stališčih organizacije in njihovem uresničevanju, pač pa predvsem o problemih vojske same z nacionalizmom. »Pouzdanost smo utvrdili, da su nacionalisti danas tvrdokorniji, uporniji u zastupanju svojih stavova. Mnogi od njih, naročito neki mladi i školovani ljudi, ubeđeni su, da su na pravom putu i da čine ono što vodi afirmaciji njegove nacije i narodnosti. Idejni obračun s nacionalistima je danas teže voditi.«⁷⁷¹ Seveda pa so imeli komunisti v vojaških strukturah različna merila spoznanja, kaj je nacionalizem v konkretnih pojavih, ki so jih lahko opazili v svojih okoljih; iz njegovega izvajanja lahko razberemo, da so bile problem nacionalistične skupine, ki so povezale v svoje kroge tudi nekatere vojaške osebe – ter predvsem obvezniki, ki so služili vojaški rok. Ne glede na to pa je potrdil klimo

770 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Nacionalizam u jugoslovenskom društvu danas i njegove refleksije v Jugoslovenskoj Narodnoj armiji (prevedel avtor).

771 *Narodna armija*, 41, št. 2433, 27. 2. 1986, str. 5, Zabunkersani nacionalizmi.

v JLA, ki je vse, kar je prepoznavala za nacionalizem, strogo kaznovala, kot se je izrazil Bunčić, »da se u armiji primenuju veoma strogi kriteriji i preduzimaju odlučne mere protiv svakog nacionalističkog istupa«. ⁷⁷² Za to sta, po Bunčiću, obstajala dva razloga, notranja varnost v enotah med služenjem vojaškega roka (predpostavka, da je vsak nacionalist nezanesljiv ali celo nevaren vojak – op. D. G.) ter nevarnost, da bi rezervisti, ko bi bili v primeru vojne vpoklicani, vnesli v oborožene sile kal nacionalizmov, ki bi oslabili obrambno sposobnost države. »Najteže je to što su unutar Saveza komunista idejni frontovi nejasni. Ono što je za jedne čisti nacionalizam, za druge je to važno obeležje sistema, bit borbe za ,stapanje nacionalnog duha.« ⁷⁷³ Zato naj bi se republiško in pokrajinsko omejeni nacionalizmi zapirali v svoje okvire, od koder odbijajo vse tuje. »U Armiji se ove naše sadašnje unutrašnje polemike, neverice i zatvaranja posmatraju i sa tog stanovišta. Zato veoma teško pada uverenje, da se sopstveni nacionalizam u mnogim našim sredinama potcenjuje i da nema dosledne borbe protiv te opasne pojave.« ⁷⁷⁴ Na predvolilni konferenci ene od osnovnih organizacij je kot član CK ZKJ nastopil tudi zvezni sekretar za ljudsko obrambo admiral Branko Mamula. Članom osnovne organizacije je razložil svojo vizijo armade (»da je i Armija aktivno uključena u sve tokove našeg društvenog života i da to tako mora biti i ubuduće, bez obzira na pojedinačne zahteve, da se ona bavi samo životom u kasarnama«), glede odnosa do nacionalizma pa je poudaril: »Vi vidite, da je nacionalizam u društvu u porastu. Među mladićima koje dolaze u Armiju, ima na žalost i onih koji su nagriženi nacionalizmom. Takvima se ne smije dozvoliti, da u Armiji ispoljavaju svoj nacionalistički ekstremizam. Politički utjecaj na svjest tih izmanipuliranih mladića veoma je značajan.« ⁷⁷⁵ Kot sledi iz internih strokovnih materialov, je JLA po svojih »strogih kriterijih« dejansko zaznavala precejšnje število nacionalističnih izjav, in to tudi med profesionalnim kadrom in članstvom ZKJ, daleč največjo pozornost pa so dajali »albanskemu separatizmu« rekrutov s Kosova, toda na tem področju so imeli najmanj uspeha. ⁷⁷⁶

Ne glede na ostra odklonilna stališča OZKJ v JLA pa so se republiška in nacionalna izrazja vedno bolj uveljavljala tako v političnem življenju kot družbenem okolju. Februarja 1989 je predsedstvo komiteja OZKJ v JLA pripravilo usmerjeno razpravo o težavah reševanja nacionalnih problemov v državi. Organizacija je svoj pogled usmerila tako, da je zatrdila, da so za nacionalizem

---

⁷⁷² Prav tam.

⁷⁷³ Prav tam.

⁷⁷⁴ Prav tam.

⁷⁷⁵ *Narodna armija*, 41, št. 2434, 6. 3. 1986, str. 3, Admiral flote Branko Mamula: potrebno čvršće jedinstvo Saveza komunista.

⁷⁷⁶ SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Pregled političko negativnih istupa u JNA u periodu 1971–1988 godine. V letih 1986–1988 je bilo zaznanih 1832 takih dogodkov, več kot polovica je bilo primerov »albanskega separatizma«; 159 vojakov je bilo v tem času zaradi političnih izjav sodno obravnavanih.

krive republike, češ da je nacionalizem »izraz nastojanja birokratskih i drugih povlaščenih snaga, da spreče ili uspore razvoj socialističkog samoupravljanja«. Ugotavljala je, da je vsak nacionalizem lahko le protisocialistična in protijugoslovanska ideologija, pa naj bo unitarističen ali separatističen. »Ideal nacionaliste u našim uslovima jeste nacionalna (republičko-pokrajinska) državnost.« Za svoje okolje pa je OZKJ v JLA opredelila, da predstavljajo vsi nacionalizmi »direktnu negacijo idejno-političke suštine Konceptije opštenarodne odbrane i njenog ostvarivanja u svim dimenzijama. On se nalazi u stalnom sukobu sa JNA, kako zbog njenog karaktera, jer je reč o zajedničkoj odbrambenoj snazi svih naroda i narodnosti Jugoslavije, tako i zbog činjenice, da je JNA okrenuta odbrani onih društvenih vrednosti protiv kojih nacionalisti deluju.«⁷⁷⁷ Tako naj bi nacionalistom uspelo le, če JLA ne bi obstajala. Zato jo nacionalisti stalno napadajo in se napadi po začetku v sedemdesetih letih (!) krepijo po letu 1982, ko prehajajo od propagandnega, pretežno verbalnega delovanja na posamične teroristične akte.⁷⁷⁸ Ne glede na to so skupno ocenili, da se je nacionalizem vojski izognil. V razpravi so člani komiteja OZKJ v JLA nastopili tudi proti »dirigiranemu nacionalizmu«, kar naj bi označevalo pojav, da vodstva ZKJ po medijih pod svojim nadzorom obračunavajo med seboj. Vojska bo, so zatrjili člani komiteja, ostala splošnojugoslovanskega profila, skupna oborožena sila vseh narodov in narodnosti, zato mora negovati »jugoslovanski socialistični patriotizem in bratstvo ter enotnost vseh narodov in narodnosti«.⁷⁷⁹

PERPETUUM »ALBANSKEGA SEPARATIZMA«

Vsa osemdeseta leta, od albanske vstaje leta 1981, je bilo Kosovo poleg označevanja s kontrarevolucijo uradno tolmačeno kot najbolj razviden problem eskalacije »albanskega« nacionalizma in separatizma v državi. Takšna sta bila boj z njim in Kosovo kot jugoslovanski problem tudi v političnih opredelitvah OZKJ v JLA. Problem je poleg ZK Kosova (in nato Srbije) najbolj zadeval prav vojaško okolje in s tem tudi OZKJ v JLA. Ta zadržek do albanskih rekrutov s Kosova (ki so zaradi izrazito mlade populacije predstavljali že okoli 20 odstotkov vseh vojakov na služenju vojaškega roka) se je vlekel še od kosovskih demonstracij leta 1981. Ponovno pa se je obudil po uboju štirih sovojakov, ki ga je izvršil vojak Aziz Kelmendi v Paraćinu junija 1987. Vojaški vrh je bil (upravičeno) šokiran, a je

⁷⁷⁷ Prav tam, str. 7.

⁷⁷⁸ Prav tam. Priloženi podatki o zaznanih in sojenih pojavih »nacionalističkih istupa« kažejo, da so ti v letih 1986–1988 ostajali na isti ravni, med 600 in 700 primerov letno, nad 90 odstotkov pa so jih zaznali med vojaki.

⁷⁷⁹ *Narodna armija*, 44, št. 2595, 6. 4. 1989, str. 2–3, Armadi je tuj vsak nacionalizem; Španovija med birokratskim in dirigiranim nacionalizmom; Jugoslovanski izraz patriotizma in internacionalizma.

kljub temu tudi to individualno dejanje usmeril v vode albanskega separatizma. Posledice je obravnavala tudi OZKJ v JLA. Zvezni sekretar za obrambo admiral flote Mamula je kot član komiteja OZKJ v JLA in CK ZKJ v ostrem govoru nekaj dni po poboju navedel vse, kar je do tedaj varnostna služba ugotovila o albanskem separatizmu v vojski (1435 vojakov od leta 1981), obtožil pa kosovske organe oblasti, da vojsko zavajajo, ker ne dobiva vseh varnostno občutljivih podatkov o vojaških obveznikih, in se spraševal, ali prehaja albanski separatizem v terorizem.⁷⁸⁰ Kot posledica tega se je pol leta kasneje OZKJ v JLA posvetila tudi vprašanju varnosti, kjer je bilo Kosovo kot varnostni problem posebej poudarjeno.⁷⁸¹ Potreba po rešitvi problema s Kosovom se je sicer ponavljala v vseh programskih dokumentih skozi vse obravnavano obdobje. Po ponovnih demonstracijah februarja 1989, proglastitvi izrednega stanja in zasedbi rudnika Stari trg je njen predsednik skritiziral zborovanje v podporo Albancem v Cankarjevem domu, obsodil »slovenske tovariše« za ignoranco do kosovskega problema. V poskusu sanacije problema si je tudi OZKJ v JLA ponovno zastavila posebno nalogo (političnega) dela z albanskimi vojaki.⁷⁸²

GOSPODARSKI SISTEM IN GOSPODARJENJE

Z gospodarsko krizo se je že pred sredino osemdesetih let pojavilo vprašanje, kako reformirati gospodarski sistem. Po dolgem obdobju »gospodarske stabilizacije«, popravljanja sistema ,dogovorne ekonomije', ki pa je bila neuspešna, so dozorele okoliščine za korenitejše reformiranje sistema.⁷⁸³ Stališča OZKJ v JLA do reformiranja gospodarskega sistema so dolgo sledila splošnim opredelitvam ZKJ. Tako so se v izhodiščih za predkongresno konferenco ZKJ spomladi 1986 zavzeli za takšno načrtovanje porabe, ki bo upoštevala Dolgoročni program gospodarske stabilizacije in hkrati skrbno in odgovorno izvedbo vseh načrtovanih programov modernizacije oboroženih sil ter izboljšanje življenjskega statusa njenih pripadnikov.⁷⁸⁴ Vojska je uvedla tudi program varčevanja. Poglavitni parcialni interes okolja, iz katerega je izhajala in v katerem je delovala OZKJ v JLA, je bil kljub silovitemu upadu razpoložljivih sredstev ohraniti svoj del državnega proračuna, ki se je gibal okoli dogovorjenih 5 odstotkov narodnega dohodka (v

780 Mamula, Kriza se kreče ka tački ugrožavanja integriteta zemlje.

781 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Bezbednost i samozaštita u JNA i zadaci komunista i organizacija SK, Beograd, januara 1988. godine.

782 SI AS 1589, IV, t. e. 1361, 129. seja P CK ZKJ, 28. 2. 1989, razprava Petra Šimića; Politička informacija OSKJ u JNA 28. 2. 1989; t. e. 1469, Informacija o sprovođenju zaključaka 9., 19. i 17. sednice CK SKJ u OSKJ u JNA o Kosovu u prvoj polovini 1989. godine.

783 Čepić, Gospodarska kriza, str. 1151–1153.

784 *Narodna armija*, 41, št. 2435, 13. 3. 1986, priloga Program idejno-političkih zadataka Organizacije SKJ u JNA.

letih 1987 in 1988), dejansko pa naj bi bil v letih 1986–1988 realiziran v višini 4,56 odstotka narodnega dohodka.⁷⁸⁵ Podpora načrtu in zlasti ZIS-u je bila velika in uvrščena v operativni načrt delovanja.⁷⁸⁶

Na konferenci OZKJ v JLA leta 1988 so optimistično ocenili, da je prizadevanje za izvedbo gospodarskega programa, *Dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije*, uspešno in da se država giblje h gospodarskemu okrevanju.⁷⁸⁷ Od kod taka optimistična ocena, je težko ugotoviti glede na tedanje gospodarsko stanje,⁷⁸⁸ je pa takrat svoj mandat nastopala nova garnitura zveznega izvršnega sveta z Brankom Mikulićem na čelu, z zagotovili, da bo stabilizirala gospodarsko stanje. Med mandatom se je začela diskusija, koliko je njegova gospodarska politika uspešna in kaj bo prinesla. Trajajoča gospodarska kriza je neposredno prizadevala tudi JLA, enako tudi njene poklicne pripadnike, odvisne od obsega sredstev namenjenih vojski, še bolj pa jih je zadevalo inflacijsko izgubljanje vrednosti osebnih dohodkov. Organizacija ZKJ v JLA je posebej poudarjala, da se vojski zmanjšujejo prihodki za tekoče in razvojne potrebe, poudarjala je njeno večletno uspešno varčevanje (med 2 in 3 odstotki, leta 1986 celo 5 odstotkov, leta 1987 2,42-odstotno), dejstvo, da naj bi se okoli 70 odstotkov danih sredstev vrnilo v porabo v državi in nujno potrebo, da z nakupi modernih oborožitvenih sistemov nadoknadi svoje zaostajanje in ohrani obrambno sposobnost.⁷⁸⁹

Kdaj sta se vojaški vrh in s tem tudi OZKJ v JLA odločila za sprejemljivost tržnega gospodarstva, je nejasno, najbrž šele z rezultati »Mikulićeve komisije«. Je pa zvezni sekretar za ljudsko obrambo v pogovoru na štiri oči z Milanom Kučanom julija 1988 zatrjeval, da se zavzema za tržni sistem, vendar se je oziral proti državnemu lastništvu organizacij združenega dela (podjetij).⁷⁹⁰ Za leto 1989, ko je nov reformni paket pripravljala predsednik Zveznega izvršnega sveta Ante Marković, je vojska privolila v znižanje svojih sredstev na 4,6 odstotka narodnega dohodka.⁷⁹¹ Vojaške »dohodkovne ustanove« (ekonomije ipd.) naj bi se prilagodile novim gibanjem in samostojno delovale v tržnih razmerah. Ugotovili pa so, da se mora z radikalno gospodarsko reformo spremeniti tudi obnašanje

785 *Narodna armija*, 44, št. 2606, 22. 6. 1989, str. 3, Novi izzivi in odgovori; Po poteh reforme.

786 *Narodna armija*, 41, št. 2464, 2. 10. 1986, str. 1, Stvarna, a ne verbalna podrška; št. 2465, 9. 10. 1986, str. 5, Organizovano, postopno i dosledno.

787 Jovičić, Odbrana mora biti jedinstvena – jugoslovenska.

788 *Narodna armija* je malo prej seznanila svoje bralstvo z rezultati pravkar izteklega srednjeročnega načrta in projekcijo prihodnjega (1986–1990) s sila optimističnim načrtom o 4-odstotni rasti družbenega proizvoda, 3,8-odstotni rasti potrošnje in 3,2-odstotni rasti investicij. – *Narodna armija*, 41, št. 2427, 16. 1. 1986, str. 6, Između želja i mogućnosti.

789 Jovičić, Odbrana mora biti jedinstvena – jugoslovenska.

790 SI AS 1589, IV, t. e. 1360, Zabeležka razgovora z generalpolkovnikom Veljkom Kadijevićem, zveznim sekretarjem za ljudsko obrambo, dne 22. 7. 1988.

791 *Narodna armija*, 44, št. 2606, 22. 6. 1989, str. 3, Novi izzivi in odgovori; Po poteh reforme.

JLA. »Zahtevi privredne reforme još više usložavaju i zaoštravaju uslove u kojima Armija izvršava sopstvene zadatke.«⁷⁹² Tudi OZKJ v JLA se je strinjala:

»Komunisti v JLA so za enoten integralni trg, za sodobno tržno gospodarstvo s konkurenco vseh oblik lastnine in znanja, za še večje odpiranje v svet, samostojnost gospodarskih subjektov, za sodobno državo in učinkovito federacijo. Reformo razumemo in sprejemamo kot pogoj za premagovanje globoke ekonomske krize in ustvarjanje možnosti za stabilen gospodarski razvoj, kot pot za zaustavitev in zmanjšanje velike inflacije.«⁷⁹³

Protiinflacijski program, ki ga je decembra 1989 uvedel Zvezni izvršni svet, pa je to temeljno pritrjevanje postavil na hudo preizkušnjo.⁷⁹⁴

KONGRES (ZKJ) BO VSE RAZREŠIL

Spomladi leta 1989 je bil znotraj organizacij in organov ZKJ dosežen kompromisni dogovor, da se bo notranja reforma ZKJ izvedla na 14. kongresu, ki bo izreden, predčasen pa toliko, da bo v začetku kongresnega leta. Junija 1989 je CK ZKJ ponudil izhodišča za reformo ZKJ *Osnovni pravci preobražaja SKJ* in zavezal tudi OZKJ v JLA, da o njem razpravljajo v javni razpravi. Ta je maja 1989 k razpravi zavezala vse osnovne organizacije, izvedla pa je tudi več posvetovanj in tematskih pogovorov. Zbrana mnenja so bila sila različna, od odobravanja do očitkov o splošnosti in kompromisnosti, brez vizije preobrazbe, bila pa so tudi precej splošna. Glavne premise sugestij in poudarkov glede preobrazbe so bile: demokratizacija družbenih odnosov, primerna sistemu socialističnega samoupravljanja, politični pluralizem, a nikakor ne večstrankarski (in dosledno zavračanje depolitizacije JLA), ločitev ZKJ od organov oblasti, ZKJ naj svojo avantgardnost izkazuje v praksi, povečana učinkovitost cele ZKJ, dosledna uporaba demokratičnega centralizma, reafirmacija delovnega in moralnega lika vsakega člana ZKJ, zato je treba izvesti diferenciacijo ob tem, da se izstop postopkovno olajša, poostritev kriterijev za sprejem v ZKJ, deprofesionalizacija strankinih organov. Kar je zadevalo položaj OZKJ v JLA, pa je javna razprava po ugotovitvah redaktorjev postavljala v razmislek odpravo možnosti, da bi bile organizacije in organi le transmisije poveljniških struktur, inovativnejše oblike in metode dela in – zelo enotno – zmanjšanje članarine.⁷⁹⁵

792 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Idejni aspekti aktualnih ekonomskih pitanja ostvarivanja tekućih i razvojnih zadataka u JNA i zadaci komunista, str. 1.

793 *Narodna armija*, 44, št. 2606, 22. 6. 1989, str. 3, Novi izzivi in odgovori.

794 Prim. Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, str. 166–171.

795 SI AS 1589, IV, t. e. 1949, Sinteza javne rasprave u organizaciji SKJ u JNA o dokumentu »Osnovni pravci preobražaja SKJ«.

Pred kongresom je OZKJ v JLA, enako kot republiške organizacije, morala izvesti svoj programski sestanek, 9. konferenco organizacije. V pripravah je vodstvo OZKJ v JLA oblikovalo svoj program idejnopolitičnih nalog za obdobje do kongresa. Pripravljen programski dokument za ta sestanek je najprej ugotavljal, da v tako globoki družbeni krizi jugoslovanska družba še ni bila.

»Idejnopolitički front karakterišu idejna konfuzija, velike političke konfrontacije u okviru rukovodstva Saveza komunista i ostalih organizovanih socialističkih snaga, uz rastuće nacionalističke tendencije i medjunacionalna sukobljavanja. Savez komunista, zahvaćen birokratizacijom i procesima federalizacije, već duže vreme izkazuje teorijsku neinventivnost, idejno-političku sterilnost i praktično-političku nemoć u ostvarivanju svoje uloge i razrešavanju nagomilanih društvenih protivrečnosti.«⁷⁹⁶

Temeljne opredelitve so zajele naslednje:

- izvedbo radikalne družbene reforme, ki bo preobrazila vso politično in družbenoekonomsko sfero, ki pa mora imeti socialistično samoupravno utemeljitev, s cilji, da bo jugoslovanska država moderna, pravno urejena, politično harmonična in demokratična, ekonomsko uspešna in učinkovita skupnost;
- suverenost SFRJ kot enote z avtentično subjektivnostjo, političnim življenjem in svojo perspektivo: »Jugoslavija je, uopšte uzev, naša istorijska sudbina i ne postoje ni teoretske, a pogotovu ne praktične i realne mogućnosti za bilo kakvo prekranjanje njenih granica, njenog unutrašnjeg bića i medjunarodnog položaja«,⁷⁹⁷
- bistvo gospodarske reforme naj bo polna afirmacija ekonomskih zakonitosti in tržišča, prosto gibanje idej, dela in sredstev na enotnem jugoslovanskem tržišču, samostojnost gospodarskih subjektov, »pluralizam svojinskih odnosa sa dominantnom ulogom društvene svojine koja mora da ima jasno određenog titulara« in med drugim tudi jasno opredeljeno vlogo države v sistemu ekonomske reprodukcije, ki naj se omeji na ustvarjanje sistemskih predpostavk za delovanje modernega tržnega gospodarstva in socialistični družbi primerne socialne politike;
- Jugoslavija se bo lahko razvijala le kot federativna družbena in državna skupnost;

»zato je u životnom interesu svih naroda i narodnosti, republika i pokrajina, da se otklone sva ona rešenja, kojima se ugrožava federativno ustrojstvo zemlje, unose elementi konfederalizma, omogućavaju i podstiču procesi etatističko-birokratske

796 SI AS 1589, IV, t. e. 1469, Program idejnopolitičkih zadataka Organizacije SKJ u JNA (predlog), Beograd, septembar 1989, str. 1.

797 Prav tam, str. 3.

dezintegracije, administrativno-birokratskog tumačenja samostalnosti republika i pokrajina i zanemarivanja njihove odgovornosti za razvoj zemlje kao celine«;⁷⁹⁸

- demokratizacija društvenih odnosov ustreza sistemu socialističnega samoupravljanja in je nujen pogoj izhoda iz krize. Nujna je afirmacija človeka državljana kot temeljnega subjekta družbe; »sastavni deo borbe za demokratizaciju je afirmacija ideje i prakse političkog pluralizma u okviru sistema socialističkog samoupravljanja. Na sadašnjoj etapi društvenog razvoja neprihvatljiv je bilo koji oblik institucionalizacije političkog pluralizma u formi višestranačkog organizovanja.«;⁷⁹⁹
- mednacionalni odnosi morajo ostati na ravni enakopravnosti, bratstva in enotnosti narodov in narodnosti, brez favoriziranja parcialnih odnosov na račun skupnih in vsiljevanja volje večine, ki bi ogrožala načelo nacionalne enakopravnosti; »nacionalizam predstavlja najveću opasnost po sadašnjost i perspektive socialističke Jugoslavije. On direktno ugrožava i same temelje naše odbrane i bezbednosti.«;
- za organizacijo, ki je delovala le v oboroženih silah in so bili njeni člani pripadniki oboroženih sil in z njimi povezani delavci, je bilo magistralnega pomena prav stališče do obrambnega koncepta; »koncepcija ONO, utemeljena u NOR-u i revoluciji s Titom na čelu, naše je trajno opredeljenje /.../«; zato tudi ni nenavadna radikalna zavrnitev diskusij o obrambnem konceptu; »učestali pokušaji osporavanja Konceptije ONO i Ustavom utvrđenog mesta i uloge JNA, sastavni su deo kontrarevolucionarnog ugrožavanja jedinstva Jugoslavije i socialističkog samoupravnog sistema«;⁸⁰⁰ oborožene sile morajo zato biti sodobno opremljene, vrhunsko usposobljene in sposobne funkcije odvracanja; »Jugoslovenska narodna armija i naše oružane snage u celini dosledno će čuvati svoj jugoslovenski, narodni i socialistički karakter i u kontinuitetu se izgradjivati kao zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti, radnih ljudi i gradjana SFRJ«;⁸⁰¹
- v zunanji politiki je treba vzdrževati neuvrščeno zunanjo politiko;
- treba je sprejeti novo ustavo, z jasnimi formulacijami, ki ne bodo dopuščale različnih pravnih razlag in bodo gradile SFRJ kot sodobno državo in samoupravno demokratično skupnost enakopravnih narodov in narodnosti federativnega tipa; ustavne določbe, ki so nujne za uspeh reform, je treba sprejeti takoj.

---

798 Prav tam.

799 Prav tam, str. 4.

800 Prav tam, str. 5.

801 Prav tam.

Osrednji del dokumenta je bil posvečen notranjemu idejnopolitičnemu delu, torej delovanju komunistov v enotah, poveljstvih in zavodih JLA ter ZSLO pri bojni izgradnji, krepitvi moralne moči in politične enotnosti. »Komunisti, organizacije i organi SKJ u JNA se moraju zalagati da se JNA i TO, kroz sve aspekte njihovog organizovanja osposobljavanja i upotrebe tretiraju kao sastavni delovi jedinstvenih oružanih snaga, namenjenih za zaštitu nezavisnosti, integriteta i ustavnog poretka SFRJ.«⁸⁰² Tako je prioritetna naloga

»očuvanje idejnopolitičkog jedinstva i moralne snage pripadnika JNA na temeljnim opštejugoslovenskim vrednostima i opredeljenjima SKJ, ocenama i stavovima najvišeg državnog rukovodstva. Neophodno je razvijati idejnu budnost, osetljivost i nepomirljivost pripadnika JNA prema pojavama narušavanja bratstva i jedinstva, a posebno prema nacionalističkim pojavama, bez obzira na oblike ispoljavanja (separatizam, unitarizam, iredentizam, kleronacionalizam). Odlučno suzbijati svako nacionalističko opredeljenje i delovanje unutar JNA, a naročito nacionalistička grupišanja i revanšistička ispoljavanja.«⁸⁰³

Dokument poudarja potrebo prilagoditve idejnopolitičnega dela v vojski novim razmeram, »jer se u njima ne može više na stari način govoriti o mnogim kategorijama, principima i odnosima«. Toda hkrati morajo politična stališča »iz sredina gde lociraju jedinice«, le skladno dopolnjevati celoto jugoslovenskih problemov. Če odstopajo, jih morajo organizacije posebej oceniti in utemeljevati. Bali so se namreč vdora drugih idej s pripadniki rezervnega sestava, predvsem rezervnih oficirjev. Na konferenci je polkovnik dr. Vasilije Predojević posebej opozoril, da bodo morali komunisti delati z rekruti, ki bodo na služenje prinesli različna politična stališča.

»V naše enote, v stalno in rezervno sestavo, bodo prihajali ljudje z različnimi opredelitvami, pripadniki različnih alternativnih gibanj, odborov, zvez, pa tudi strank. To nas ne sme zмести, ustvarjati pomisleke in navajati k diferenciaciji ljudi. S preobrazbo svojega delovanja si moramo kot ljudje in kot komunisti pridobiti zaupanje in jih tako usmerjati k izpolnjevanju z zvezno ustavo določenih pravic in odgovornosti za izvajanje nalog usposabljanja za obrambo države.«⁸⁰⁴

Med ostalimi nalogami komunistov je bila poudarjena tudi nujnost dosledne uporabe načela sorazmerne zastopanosti kadra vseh narodov in narodnosti v JLA. Konferenco so delegati v skladu s svojo opredelitvijo za ohranjanje imena in podobe Josipa Broza Tita končali tako, da so skupaj zapeli pesem *Druže Tito, mi ti se kunemo*.⁸⁰⁵

---

802 Prav tam, str. 6.

803 Prav tam, str. 7.

804 *Narodna armija*, 44, št. 2630, 7. 12. 1989, str. 6, Pluralizem in boj za človeka.

805 Prav tam, str. 15, Poročila objektivna, komentarji različni.

Takšne opredelitve OZKJ v JLA so bile med »federaliziranimi« deli ZKJ približek večinskim pogledom, prujugoslovanske v organizaciji federacije in organizacijski strukturi ter delovanju ZKJ, sprejemale so tržno gospodarstvo in bile zadržane glede političnega pluralizma. Predsednik komiteja OZKJ v JLA 5. vojaškega območja, ki je konferenci prisostvoval kot delegat, jo je ocenil za izgubljeno priložnost, saj je bila diskusija o resnih spremembah ZKJ odrinjena na stran.⁸⁰⁶ Toda iste opredelitve je sam (slovenski javnosti) pojasnil mnogo bolj reformno, kot pripravljenost OZKJ v JLA za samoreformiranje in notranjo preobrazbo, težnjo k delni opustitvi organiziranja glede na formacijo vojske in delni teritorializaciji (po garnizijah, pridružitvi republiškim organizacijam), hkrati pa dal jasno vedeti, da se OZKJ v JLA razume kot pomemben in samostojen del ZKJ, s svojimi pogledi in rešitvami, seveda v konkurenci z ostalimi organizacijami.⁸⁰⁷

Polkovnik Predojevič se je dva tedna kasneje udeležil tudi kongresa ZK Slovenije, na katerem je edini uradno predstavljal OZKJ v JLA.⁸⁰⁸ Ta je seveda razpravljala o povsem drugačnih opredelitvah in sprejemala stališča o istih problemih.⁸⁰⁹ Poudarki na jugoslovanski dimenziji, boju proti nacionalizmu in dopuščanju političnega pluralizma le pod streho SZDL so proti stališčem ZK Slovenije izpadli sila tradicionalistično.

Takoj po novem letu se je zadnjič pred kongresom sestalo predsedstvo OZKJ v JLA. Že v predsedstvu so bile ostre polemike, kaj storiti na kongresu in kaj se bo tam zgodilo. Skupina trših je zahtevala, da se je slovenskim stališčem, ki so dejansko ukinjala ZKJ kot eno politično organizacijo, treba upreti s silo (general Marko Negovanović). Po Predojeviču pa je večina članov predsedstva komiteja govorila v prid opustitve načela demokratičnega centralizma in večstrankarskemu sistemu. Predsednik admiral Šimić je nato citiral stališča zveznega sekretarja Kadjevića in pri tem je ostalo.⁸¹⁰

Mrzlična napetost pred kongresom je vodila še do sestanka vodstva OZKJ v JLA s svojimi delegati za 14. kongres ZKJ. Sestankujoči so se bolj kot s svojimi stališči, ki naj bi jih zastopali na kongresu, ukvarjali z obtoževanjem ZK Slovenije, ker postavlja taka, zanje skrajna in uničujoča stališča. V najbolj disonantnih vprašanih enovite stranke (predlog ZKS, da ZKJ postane zveza republiških

806 Predojevič, *U procjepu*, str. 19. Predojevićeva osebna stališča so bila sicer mnogo bolj reformistična kot njegove organizacije in so ga kolegi označevali celo za »Kučanovega človeka«.

807 Prav tam, str. 20.

808 Prav tam, str. 21. Predojevič navaja, da je predsednik OZKJ v JLA admiral Šimić prepovedal, da bi se še kdo iz vojske udeležil kongresa ZKS. Šele na njegov oster protest so se drugi dan kongresa pojavili generali Stane Brovet, Konrad Kolšek in Dane Popović. General Ivo Tominc pa je vzel dopust in se kongresa demonstrativno udeležil.

809 Podrobno o stališčih ZKS Čepič, *Čas prenoviteljstva*, str. 505–526; Lusa, *Razkroj oblasti*, str. 206–209.

810 Predojevič, *U procjepu*, str. 23. Vukšić, *JNA i raspad SFR Jugoslavije*, str. 110–111, navaja, da je general Kadjević lastnoročno korigiral material OZKJ v JLA s pripisom: »SKJ nikad neće izaći iz JNA.«

strank), večstrankarskega sistema in departizacije obrambnega sistema je na koncu odzvenela Kadrijevičeva izjava – »višestranačje nije teorija, nego praksa kod nas – to je jama i kama« –, kljub opozorilu predsednika Šimića, da stališče organizacije o omejenem političnem pluralizmu ni več ustrezno in ga je treba ponovno prediskutirati, skupaj z depolitizacijo vojske.⁸¹¹

Dan pred začetkom kongresa se je sestal še komite OZKJ v JLA. Predsednik admiral Šimić je še enkrat povzel stališča OZKJ v JLA, ki jih bo ta zastopala na kongresu:

»Delegati JNA treba da se bore i izkažu odlučnost u borbi za Jugoslaviju i njeno federativno uređenje, za demokratsko socialističko uređenje, u čijem će središtu biti čovjek sa svim svojim individualnim sposobnostima, pravima ali i obavezama. Ne odustajemo od ideje komunizma, ne želimo menjati ime. /.../ Kad je o političkom pluralizmu riječ, mi smo se opredjelili na Konferenciji za politički pluralizam nestranačkog tipa. Okolnosti su se promjenile i višestranački politički pluralizam postaje realnost. /.../ Zalaganje za depolitizaciju Armije takođe odlučno odbacujemo. Takva zalaganja i teze su nerealne i neodržive. Ne prihvatamo navodni automatizam depolitizacije JNA uvođenjem višestranačkog sistema.«⁸¹²

Pri vprašanju notranje discipline je potrdil zahtevo za ZKJ kot enotno organizacijo, ki bo delovala »na načelu inoviranega demokratičnega centralizma«.⁸¹³

»VSI BOMO VISELI S KANDELABROV«

Po burnih, a nekakovostnih pripravah se je 20. januarja 1990 sestal 14. izredni kongres ZKJ. Organizacijo ZKJ v JLA je zastopalo 77 delegatov, deloma izvoljenih, deloma po položaju, bilo pa je tudi precej uradnih gostov. Predsednik OZKJ v JLA in član predsedstva CK ZKJ Petar Šimić se je do zadnjega držal tik pred kongresom dogovorjenih stališč. Na kongresu, ki ga je najprej pretresel predlog dveh delegatov ZK BiH, da se ZKJ razdeli v dve stranki, je delegacija OZKJ v JLA zastopala svoja stališča, večina je tudi glasovala proti predlogom ZKS in se po odhodu delegatov ZKS s kongresa strinjala (najprej se je v ožjem krogu posvetoval vojaški vrh, šele nato delegacija OZKJ v JLA), da se kongres za nekaj

811 Predojević, *U procjepu*, str. 23–24. Uradno sporočilo, kot ga je povzel Tanjug, je navajalo, da se bodo delegati OZKJ v JLA odločno zavzemali za enotno Jugoslavijo, federativni sistem in demokratično socialistično ureditev, kjer je v središču človek z vsemi svojimi svoboščinami, pravicami in obveznostmi. »Delegati JLA bodo v celoti podprli reformsko opredelitev družbe, saj so prepričani, da je mogoče le z doslednim uresničevanjem reform poiskati izhod iz sedanje krize. Zavzemali se bodo za preobrazbo ZKJ kot enotne politične organizacije in njeno nadaljnjo graditev, katere delo bo temeljilo na obnovljenem demokratičnem centralizmu. – *Delo*, 32, 19. 1. 1990, št. 15, str. 2, Za kaj se zavzemajo komunisti v JLA.

812 Cit. po Predojević, *U procjepu*, str. 25.

813 Prav tam. O razlikah in discipliniranju delegatov OZKJ v JLA gl. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, str. 167.

dni prekine. V vročinskih urah po prekinitvi kongresa se je pokazalo, da so bili tudi delegati te organizacije različnih misli, kako naprej; vojaški vrh pa je očitno narekoval usmeritev organizacije v prekinitev kongresa do nadaljnega.⁸¹⁴

Takoj nato se je odprlo vprašanje, kako naj organizacija nastopa naprej. Vojaški vrh si še vedno ni želel niti ni znal predstavljati, kako bi lahko vojsko obvladoval brez (svoje) politične stranke. Tako so se oprijeli stališča, da se nekako obnovi delovanje ZKJ, kar so videli kot mogoče. Tako so celo – v nasprotju s prvotno sprejeto odločitvijo – sodelovali v iskanju nadomestne komunistične skupine za Ribičičevo ZK Slovenije, »novo ZK Slovenije«, kar se je v javnosti obrnilo proti njim. Hkrati se je vodstvo OZKJ v JLA soočalo tudi s polarizacijo svojega članstva pa tudi z njegovim do tedaj nepredstavljivo številčnim izstopanjem. V takih okoliščinah se organizacija seveda ni osredotočala na politična stališča, ki naj jih zastopa, pač pa predvsem na organizacijska vprašanja. A jugoslovanski politični prostor se je v nekaj mesecih povsem spremenil. Medtem sta R Slovenija in Hrvaška izvedli večstrankarske volitve, po katerih prejšnji članici ZKJ nista bili več na oblasti. Vse to je močno pritiskalo tudi na idejne in politične postulate, ki jih je zastopala organizacija. Notranje iskanje najboljše rešitve za organizacijo se je nadaljevalo še več mesecev v letu 1990. Organizacija je nihala med dvema stališčema: »nama u JNA treba SK radi JNA« (general Marko Negovanović, član predsedstva in hkrati načelnik varnostne uprave ZSLO), torej da delovanje JLA ni mogoče brez uporabe dotedanje politične stranke in je zato treba narediti vse, da obstane, in drugim, da je ZKJ mrtva. S težkim srcem so morali ugotoviti, da za obuditev ZKJ ni možnosti, ko se je tudi ZK Srbije junija 1990 združila s SZDL Srbije v Socialistično stranko Srbije. Sklep, ki so ga v tem precepu sprejeli, je bil presek obojega – OZKJ v JLA bo odslej delovala v vojaškem prostoru kot samostojna politična stranka pod imenom *Organizacija zveze komunistov v JLA* ter čakala in upala na morebitno obnovitev ZKJ. Pisal se je 22. junij 1990.⁸¹⁵

SKLEP

Organizacija ZKJ v JLA je v kriznem obdobju sredi leta 1990 iz dela ZKJ postala samostojna stranka – ne da bi njeno vodstvo ali članstvo to hotelo. Razpad ZKJ iz federalizirane strukture v niz samostojnih strank po njenem 14. kongresu je tudi OZKJ v JLA prisilil v iskanje svoje poti, vsaj za prehodno obdobje, v čakanju pa tudi prizadevanju, da se vsaj nekateri deli prej ene stranke

814 Prav tam, str. 26–27; Repe, *Jutri je nov dan*, str. 232–234.

815 Predojević, *U procjepu*, str. 47, 48. Delo je 26. junija objavilo Tanjugovo vest, da se v Beogradu sestaja odbor za pripravo kongresa programske in demokratične obnove ZKJ. – *Delo*, 32, št. 147, 26. 6. 1990, str. 2, Priprave na kongres obnove ZKJ.

spet povežejo. V popolnoma spremenjenem političnem okolju, v katerem je ustavno določen politični monopol veljal le še nazivno, v jugoslovanskem političnem prostoru pa se je gibalo nekaj stotin političnih zvez, strank in gibanj, med katerimi so nekateri naravnost nasprotovali kakršnikoli ZKJ, se je vsaka od republiških organizacij ZK hitro preurejala. OZKJ v JLA je hotela, pod tesnim vplivom vojaške vodstvene strukture, ohraniti politični nadzor, usposabljanje vojske in prav tako vpliv, pravzaprav sistem, s katerim je ideološko ohranjala tako strukturo obrambnega sektorja, kot je bila vzpostavljena v štiridesetih letih socialističnega sistema in ZKJ na oblasti. In tudi obratno, avtonomno odločujoč vojaški vrh je nikakor ni hotel odpraviti iz vojaške strukture JLA. Organizacija ZKJ v JLA je bila v procesu ustvarjanja večglasnih političnih stališč vladajoče stranke v posebnem položaju. Zaradi svojih nalog, predvsem vzdrževanja obrambnega sistema, in tesne povezanosti z vojaško strukturo je bila v političnem razvoju zelo rigidna. Kakršenkoli korenit reformni poseg v političnem sistemu je namreč zadeval v smisel in vprašanje njenega obstoja. Tako je lahko svoje stališče do političnega pluralizma razvila v njegovo omejeno sprejemanje, ob hkratni popolni odklonitvi kakršnekoli depolitizacije vojske, kar bi pomenilo njen umik iz vojaških enot in zavodov. Obe stališči sta vsebinsko nezdružljivi, a vendar je z druge strani vidno, da se je OZKJ v JLA od označevanja kakršnekoli politične organizacije izven sistema (in celo stališč mladinske organizacije) za kontrarevolucionarno (leta 1988) v poldrugem letu (konec leta 1989) vendarle opredelila, da sprejema omejeni politični pluralizem. OZKJ v JLA je podoben, čeprav morda manjši razvoj izpeljala tudi glede vprašanja federalne ureditve države, pri čemer se je razumela kot zastopnico avtentičnih jugoslovanskih stališč in interesov, in vprašanja gospodarskega sistema – v obdobju pred 14. kongresom ZKJ se je izrecno opredelila za tržni sistem (v okviru socializma, pluralizem lastnin s poudarjeno vlogo državnega lastništva podjetij), seveda s pogostim poudarjanjem, da vojska potrebuje stabilno in dovolj obsežno financiranje iz državnega proračuna, da varčuje, razvija samooskrbne elemente, da sama zmanjšuje sile, a tehnološko zastareva.